

**University of
Zurich^{UZH}**

**Zurich Open Repository and
Archive**

University of Zurich
University Library
Strickhofstrasse 39
CH-8057 Zurich
www.zora.uzh.ch

Year: 2012

**Sapperlot! Mundarten der Schweiz 8.3 - 25.8.2012 : Eine Ausstellung der
Schweizerischen Nationalbibliothek und des Phonogrammarchivs der
Universität Zürich**

Schwarzenbach, Michael ; Erismann, Peter ; Blättler, Gerhard ; Barmettler, Trix

DOI: <https://doi.org/10.1517/14712598.2012.674508>

Posted at the Zurich Open Repository and Archive, University of Zurich

ZORA URL: <https://doi.org/10.5167/uzh-75661>

Monograph

Published Version

Originally published at:

Schwarzenbach, Michael; Erismann, Peter; Blättler, Gerhard; Barmettler, Trix (2012). Sapperlot! Mundarten der Schweiz 8.3 - 25.8.2012 : Eine Ausstellung der Schweizerischen Nationalbibliothek und des Phonogrammarchivs der Universität Zürich. Bern: Nationalbibliothek.

DOI: <https://doi.org/10.1517/14712598.2012.674508>

SACREDOUBLE!

Patois de Suisse

8.3.-25.8.2012

SACREDOUBLE!

Patois de Suisse

8.3.-25.8.2012

Sacredouble. Terme patois exprimant la surprise, l'étonnement ; juron.
Documenté à Champéry et La Praz-de-Fort (VS), à Noiraigue,
Couvet et Le Landeron (NE) puis à La Roche (FR).
Autres variantes : **Sacreminte, Sacerbie, Sacrelotte, Sakralotte, Sacrebleu**

**Une exposition de la Bibliothèque nationale suisse
et des Archives des phonogrammes de l'Université de Zurich.**

Gestion du projet :
Peter Erismann

Commissaires :
Peter Erismann et Michael Schwarzenbach

Graphisme :
Gerhard Blättler et Trix Barmettler

Acoustique de la salle et électronique :
Jürgen Strauss

Engineering :
Kurt Hilfiker

Voix de la Suisse 2012 :
Université de Zurich (concept), Hans-Dieter Amstutz (coordination),
316tn, Bâle (programmation)

Co-curateurs dictionnaires :
Niklaus Bigler, Zurich; Hervé Chevalley, Neuchâtel; Silvana Derungs, Coire;
Eric Flückiger, Neuchâtel; Mario Frasa, Bellinzona; Lotti Lamprecht, Zurich;
Franco Lurà, Bellinzona; Hans-Peter Schifferle, Zurich

Collaboration scientifique :
Camilla Bernardasci, Zurich; Elvira Glaser, Zurich; Matthias Grünert, Zurich;
Agnes Kolmer, Zurich; Charlotte Meisner, Zurich; Michele Loporcaro, Zurich;
Elisabeth Stark, Zurich; Dieter Studer, Zurich; Harald Völker, Zurich.

Collaboration collection de la Bibliothèque nationale:
Dorothee Scholian, Maria Luigia Stadler

Manifestations :
Ruth Büttikofer, Nicole Clausen, Peter Erismann

Communication :
Yasmine Keles, Hans-Dieter Amstutz

Technique :
Ruedi Schär, Holzinform

INTRODUCTION

La Suisse, pays plurilingue au carrefour de trois grands espaces culturels européens, est un Etat singulier. On doit cette singularité à l'importance des dialectes, notamment en Suisse alémanique. Les patois et les dialectes sont des traditions vivantes de la Suisse, un patrimoine culturel immatériel, une richesse qu'il est important de collecter, de préserver et de conserver. Il ne faut pourtant pas les cantonner dans une réserve linguistique (Kurt Marti), mais plutôt les en libérer. La langue évolue. Elle se construit influencée par d'autres langues et cultures et se renouvelle sans cesse.

Le mélange de parlers disparus, menacés et vivants dessine une carte linguistique de Suisse bigarrée. La diglossie, coexistence du dialecte oral et de la langue formelle écrite, est une réalité en **Suisse alémanique**, même si elle est accompagnée de tensions et de conflits. Il ne faut pas l'abolir, mais la faire fructifier, comme l'a écrit Hugo Loetscher. Le fait qu'en Suisse alémanique parler le dialecte soit la règle fait jaser en **Suisse romande** ; le bon allemand appris à l'école est peu utile aux Romands outre-Sarine, puisque de nombreux Suisses allemands ne le parlent pas volontiers, pour diverses raisons. Les patois romands sont en recul depuis très longtemps. Ils ont presque partout disparu et le français romand est fortement calqué sur le français de France. On constate quand même actuellement quelques tentatives de les faire revivre. En **Suisse italienne** par contre, les divers Dialectti sont bien vivants dans le paysage politique et géographique hétérogène du Tessin et dans une partie des Grisons. L'usage du dialecte côtoie celui de l'italien standard dans la vie quotidienne et les dialectti jouissent d'une grande popularité. Le **romanche** se compose lui de cinq idiomes, qui ne sont pas simplement des dialectes, mais des langues écrites et littéraires à part entière. La tentative récente de créer pour les écoles une langue standard et rassembleuse, le Romansch Grischun, a provoqué un retour de balancier en faveur des idiomes. Presque tous les Romanches sont de plus bilingues ou plurilingues. L'exposition **Sacredouble! Patois de Suisse** se penche sur cette situation complexe.

VOIX SUISSES

Un voyage à travers le paysage lacustre de Suisse vous emmène découvrir les parlers d’hier et d’aujourd’hui. Treize stations audios diffusent quelque quarante documents anciens et actuels, dont quelques voix importantes de la littérature en patois, des dialectes disparus, comme le yiddisch du Surbtal, des patois romands rares, les principaux dialetti tessinois ou l’ethnolecte, parlé par la jeunesse multiculturelle d’aujourd’hui.

Les transcriptions faites à partir des fonds des archives phonographiques ont été reprises avec de petites adaptations. Les transcriptions nouvelles sont rédigées de la façon traditionnelle dont on met par écrit les différents dialectes. Les poème et les textes conçus pour la forme écrite ont été reproduits dans leur orthographe originale.

- 1** Joseph Yerly, Le bon pauvre, Gruyère, 1964 p. 6
Urs Schwaller, Débat sur le nucléaire, 2011 p. 7
- 2** Fernand Jacquenoud, L'étoile de Madame dé Mathoud, Jorat, 1939 p. 8
Joseph Fauchère, Légende, Evolène, 1939 p. 9
- 3** Alexander Hischier, On est bien à Oberwald, 1927 p. 10
Bernadette Lerjen Sarbach, Poésie, 1996 p. 11
Lisa della Pietra, Histoire de l'émigration, Bosco Gurin, 1954 p. 12
- 4** Christian Roth, Légende de l'Oberland bernois, Grindelwald, 1954 p. 13
Ernst Eggimann, Bärner Schriftsteuerverein (Association des écrivains bernois) 1971 p. 14
Kurt Marti, Poésie, 1974 p. 14
Franz Hohler, Totemügerli (Une petite histoire en dialecte de Berne) 1967 p. 16
Pedro Lenz/Melinda Nadj Abonji, Rütliappörtli (Au Rütli) 2006 p. 17
- 5** Eberhard Vischer, Morgenstreich, 1939 p. 18
Clique de carnaval « Central Club Basel », Dictionnaire de bâlois, 2011 p. 19
Traugott Meyer, L'orage, Wenslingen, 1938 p. 20
- 6** Rafael Danioth, Biographie, Andermatt, 1935 p. 21
Paul Scherer, La lutte dans l'Entlebuch, Schüpffheim, 1957 p. 22
Julian Dillier, Ds Rächt uf d Sprach (Le droit à la langue) 1992 p. 23
Peter Egger, Trop bien obéi, Filzbach, 1955 p. 24
- 7** Henri Guggenheim/Jakob Guggi, Entretien avec un vendeur de chevaux, Endingen, 1961 p. 25
Doris Leuthard, Débat sur le nucléaire, 2011 p. 26
- 8** Des jeunes de la ville de Zurich, Le parler jeune, 2009 p. 27
Adelheid Schwenk, Bouchoyade à la campagne, Steinmaur, 1958 p. 31
Roger Schawinski / Ottmar Hitzfeld, Entretien, 2011 p. 33
- 9** Heinrich Häberlin, Réflexions d'un conseiller fédéral sur la langue, Frauenfeld, 1930 p. 34
Otto Frehner, Landsgemeinde d'Appenzell, Herisau, 1939 p. 35
SimonENZler, Hönd (Chiens) 2004 p. 37
Niklaus Meienberg, Hend (Avoir) 1981 p. 38
- 10** Hendri Spescha, Alla notg (À la nuit) 1970 p. 39
Helen Michael, Usage, Zillis, 1986 p. 39
Clo Duri Bezzola, Poésie, 2002 p. 40
Fabiola Carigiet, Trent'onns / Dreissig Jahre (Trente ans) 2002 p. 41
- 11** Sophie Hunger, Die Fahrenda (Les gens du voyage) 2006 p. 43
Georg Hitz/Hans Brunner, Conversation entre un chasseur et un paysan, Seewis/Küblis, 1926 p. 44
- 12** Giulietta Martelli-Tamoni, Notre dialecte, Cama, 1970 p. 46
Reto Picenoni, Les chasseurs de Bondo, 1926 p. 47
- 13** Emilio Zanini, La parabole du fils prodigne, Caveragno, 1913 p. 48
Gabriele Alberto Quadri, Redòort (Biographie lyrique) 1991 p. 49
Teatro popolare della Svizzera italiana, Certains l'aiment chaud, 2011 p. 49
Francesco Alberti, Anecdote du Malcantone, Bedigliora, 1939 p. 50

Carte au milieu du cahier p. 28/29

1 BORNE AUDIO

Joseph Yerly, Le bon pauvre, Gruyère, 1964

Lorsque, mal habillé, je traverse le village, les gens se moquent de moi et les enfants me jettent des pierres. J'ai très longtemps vagabondé – mais pourquoi ? J'étais un enfant tout à fait normal et j'avais une bonne mère, un toit sur la tête, une belle femme. Pourtant, elle m'a quitté avec les enfants. Ah, si seulement je trouvais un endroit où vivre tranquille. Maintenant je vais prier : le bon Dieu, Marie, Joseph et mon ange gardien, libérez-moi du mal et endormez-moi.

Durée 03:02

Bouna né, galèjè dzin... i chu le bon pouro... Kemin on voyadia pliènê, to korbo dèjo chon fé dè mijérè, i chèvo la tsérère in m'achoupin i pèrè. D'on chondzo a l'ôtro, dzoa apri dzoa, l'é troupâ din la putha, dou tsemin.

Kan i pâcho, mô limâ, to kandrelâ è pèla, lè dzin rijon dè mè, lè j'infan mè fièjon di pèrè è lè tsin tiron chu lou tsèna in dzapin. L'é rodâ tan grantin – in vretâ portiè? – dèjo le chèla, dèjo lè j'avèchè, din l'onbro. Tan dè dzanliè l'an fê hyiri dèvan mè j'yè afriènda lou hyanma môfitaja.

Modâ du ne ché lyô, ma djémé arouvâ, tsanpâ pè lè j'ourè, tsertsin chin ke ne trovèri pâ, i vé adi... i vé todoulon.

Portan chu jou on'infan kemin lè otrô, l'avé na bouna dona, on ôtho. L'è jou na bala fèna, ma pliantâ, lè j'infan chon modâ, m'an lèchi cholè, rinâ.

Inke dèchu, ora, ch'èthin na pouta niola grije ke mè fâ a oubliâ, ma mon kâ in frindzè ch'indachovin adi di j'ètsèrâlyè ke l'i an fê lè j'èpenè dou tsemin.

Por mè to lè hyèpi, lè roujè è lè gotrajè, lè botyè è lè tsanthon. Rin mé dè bleu lé-hô! Du adon trèno mè pi mafî dèjo na lyè tota nère.

Ah! che trovicho na kotse po mè fetyi, èthindre anfin ma poura karkache, ne rin mé batalyi, rin mé volè, rin mé chintre, indremi mè pochyin, ètofâ chin ke dèjiro, innèlyi chin ke mè charganayè, èthranlyâ to chin ke tsantè, to chin ke ri, to chin ke pliàrè ou fon d'on gran chono, din na né chinchèta è chin chondzo...

Portan, le bon pouro krê adi in Vo k'i fê le chèlâ, la lena è lè j'èthèlè. Par-denâ mè che lé dèjèchpèrâ. L'é tan dè péné. Balyè mè on lyi dè folye, oun'alla dè choupa tsôda, ou bin, on bokenè d'èthèjera ou fon de na grandze... E pu, kann vindrè le dèri chono, po pâcha de lè, fédè mè a brechi dathamin pèle bri di hyotsètè è de la Charna, le redzingon di chapalè, dou bou. Ma... vo j'ithè le Mètre, vo lécho rèlyi.

Ora, mè, m'in vé prèlyi.. Mè rèkemando ou Bon Diu, a Nouthra Dona, a Chin Dsojé, a me n'andze gardyin.. dè mè touâdè le kroulyo... è indremidè mè... dè vouthra man.

© Texte et © enregistrement : Archives des phonogrammes de l'Université de Zurich

1 Urs Schwaller, Débat sur le nucléaire, émission «Arena» du 8 avril 2011

Le monde a changé après la catastrophe de Fukushima en mars 2011. Mais tant que les centrales nucléaires suisses remplissent les exigences de sécurité les plus sévères, il faut continuer à les exploiter. Nous devons remplacer progressivement l'atome par des énergies nouvelles comme l'énergie hydraulique.

Durée 00:47

I gloube d Zit oder d Wäut voor und naach Fukushima isch efach nūme di gliichi, und fur miir isch egetlech hüt klaar: Di Wärch, wa mer hee i dr Schwiz, di betriibemer witter, so lang wa si hōōchschte Sicherheitsanforderige tue gnüege – das cha füüf oder es cha zää Jaar ga. De Buu va ma nūue, chunt nid i Fraag, und mir wääre nacher natürlech d Lücke müessen ersetze wo i de näächste Jaar chunt, und miir setze dete ganz klaar amau uf di Wasserchraft. Mir hee hüt sächsefüfzg Prozent vom Stroom, wa produziert chunt mid Wasserchraft – mir wee uufe det uf füfusächzg oder sogar sibezg Prozent – aber de müessemer natürlech bereit sii, im Grimsu obe o halt den o die Stoumuur o driiezwenzg Meeter ufe z zie, mir müesse bereit sii, zuesätzlech z fördere, mir wee va de Kantöön, wa hüt hundert-sübezg Milioone driniitue i d Foorschig, verlange das si mee driniitue – bis hin zur Energiëeffizienz.

© Transcription : Archives des phonogrammes de l'Université de Zurich

© Enregistrement : SRF Schweizer Radio und Fernsehen 2011

«Salut, Lyste, y a longem qu'on ne s'est pas viv. Com'tei qui vâ? Ne, y boinsus, dim la m'me di nové c'meve.» Voilà ce qu'entendraient dans les rues de Genève les Suisses alémaniques qui se sont rendus ces jours au Salon de l'automobile si les Genevois avaient gardé l'usage de leur dialecte local encore parlé il y a deux siècles. Cela vous fait sourire? C'est pourtant ce que vivent les Romands lorsqu'ils vont en Suisse alémanique. Le renforcement du dialecte est une réalité et pose un problème National.»

Antonio Hodgers, 23.3.2010

---

2 BORNE AUDIO

Fernand Jacquenoud, L'étoile de Madame dé Mathoud, Jorat, 1939

Une dame portait une étoile en peau de chat. Un jour qu'il y avait beaucoup de vent, elle perdit son étoile. Un peu plus tard, un homme vint d'Yverdon et vit quelque chose qui ressemblait à un monstre sur un noisetier. Il alla prévenir tout le village, qui se prépara à combattre le monstre. Toute cette agitation fut en pure perte ; ils remarquèrent qu'il ne s'agissait que d'une étoile lorsque celle-ci tomba de l'arbre.

Durée 03:02

Lê avê on yâdzo na dâma, ke l'ètê bô è bèn ona dâma, kê portâve on menòn, on-n afère ke l'è fé dè pî dè tsa. Ê si menòn dè sta dâma, kan bèn ke l'ûsse dza na dizàn-na d'an è petître mé è ke fûsse on bokòn râpâ, l'ètê onkò bô et bon po s'êntortolyî lo kou pè la bîze, è la dâma lo mètê adî; è on yâdzo ke l'avê mè, è ke s'ên revenyê dè ne sé yô, è ke fazê on-n'ôûra dè la métsânse, lo menòn s'è détortolyâ dè son kou, è l'ôûra lo tsampâ vîya, è vêkye la dâma ke tsêrtse son menòn de-sé, de-lé, de drête è dè gôtse, dèvà n è dèrê, è ke lo tràove pâ. Vo pâode krêre se pouâve lo retrovâ: lo vèn lo lê avê akoulyâ su na grôcha noyîre; ma fê lê fu bèn fôrse dè s'ên revenî sèn son menòn, è ke lo regrètâve grô, kan bèn ke fûsse râpâ.

La vêkye vîya. L'è bon; on bokòn aprî arêve on kòd ke s'ên venyê d'Ènvèrdòn. Ê stu kòd, que fômâve son chêtse-mòka, s'arîte kou è sè dè dèense: «Mâ ke dào dyâblyo lê a-t-ê dessû çhla noyîre?» L'ètê dza kòntre la né, è pè l'ôûra ke fazê lo menòn pèndolyîve de-sé de-lé, se bèn k'on arê fremâ ke l'été na grânta sèrpèn. Yô vêkye mon-n ômo ke s'èpouère è ke sè chòve pè lè prâ, tan ke pâo ètèndre; è k'arêve èn bouêlèn, sèn tsapî, l'ôûra lo lê avê tsampâ vîya; è sèn son chêtse-mòka, l'avê lèssî tsezî de pouère.

«L'a dòze pi dè gran! ê! mon Dyû vouê! l'è su na grânta noyîre; s'è agelyî lé po châotâ su lè dzèn; ê! mon Dyû vouê! Se n'avê pâ trakouâ pè lè prâ, m'agafê! Ê vouê! la pouéta bîte!»

Yô vêkye mè brâve dzèn dè Matoú ke sè mètân a bramâ è a sounâ lo koumòn po fêre a venî lo mòndo, por alâ kòntre la vouîvra. «L'è na vouîvra! na puchènta, grânta sèrpèn! na vouîvra! oudèvò!» Vêkye na bènda dè gayâ rèzolu, sèn kontâ lè fène è lè-z- ènfàn, ke pârtan dè Matoú, avoué dè fortsòn, dè fô, dâi yâodzo, dè flyò, por alâ tyâ la vouîvra, ke pèndolyîve adî su la noyîre. – Krèn, krâ, pèn, pâ, ardî! koradzo! On-n arê dè k'on-n èntsaplyâve tôte lè fô dào payî. «La vèk' avô! La vèk' avô! Pâode kontâ ke vâo pâ rebudzí, l'è èn kàtro bè. Eu! t'ènlèvê pî por on-n afère... n'è pâ na vouîvra. Eu! n'è pâ na sèrpèn! Eu! l'è on menòn k'on mè pè lo kou! T'ènlèvê pî! Eu! l'è lo menòn a la dâma, vo séde bèn, a la dâma... A kèn-na dâma? A la dâma ke l'a lo menòn dè pî dè tsa. Ê vo oyû?»

© Texte et © enregistrement : Archives des phonogrammes de l'Université de Zurich

2 Joseph Fauchère, Légende, Évolène, 1939

En hiver, on se retrouve au bistrot pour danser, pour jouer aux cartes et pour raconter des histoires d'une autre époque. Un homme de 82 ans a raconté l'histoire suivante : Dans le village de Liefranc vivait une famille de cinq personnes. Alors que les parents allaient à l'église, les filles dirent des choses honteuses. Le diable tua les deux plus âgées et enferma la plus petite, pour la punir, dans une grotte nommée « Pouép » non loin de Liefranc. Là, elle devait surveiller un trésor. Tous ceux qui ont essayé de voler ce trésor ne sont jamais revenus.

Durée 03:11

D'ùvê, y'è lù chéijòn déi vëlye. Y'arrigve assé chovènn k'oun chë rëoûne pè lè pëlyo pò dan-chyè, pò ziyè éi kârte, óou chìnplamènn pò chë fêre de koûnnnte. Oûnn trouëvè ènkò de çhlóou bon vyòss kù vo rekoûnnntonn tòte chòòrte dè tsôje dè d'âtro vyâzo, choûtòtt déi mòòch. Der-rîremènn, oun bon vyòl de vouètânnt' è dô-j-ann no-j-a fé sta koûnnnta:

Ènn Lyèfràn (y'èth ounn louà a kârro, bâ pré dè Bòòrna, Àvoue lèi a rènn kè oûn' óou dàvoue vyëlye méijònch tòte néire è pâ mî abùtâye) lèi avék ouna famîlye dè sin pèchènn: lù pârrè, lù mârre è lè trè mâte. Ounn zò - ouna dimèîn-ze matin, kann lù pârrè è lù mârre chonn jouk vya à la mècha, lè mâte lè-j-ann koumèînchyà dè tsanntà tòte chòòrte dè tsôje ahróouje. Íre ènkò lè tèîn kè lè moûnn-do y'avànn fèr dè rapòd avoué lè mòòch. Lù jyèblo y'è venouk. Y'a touâ lè dàvoue plù vyëlye è lè-j-a mouchyè, l'oûna ènmpè lè bouâte dóou fòrnè, l'âtra choù lo lùnnà dóou pëlyo.

La mî zovèna, l'a mècha ènn pènètèïnss ènn la bârma dè la Pouéépe. Çhlù bârma lù chë trouëvè pâ louèïn dè Lyèfràn. Lé, lù dék vouardâ ounn trèjòd. L'a rè-chyòuk plèïnna ouna grôcha tsóoudîre d'òò è ounn bachìn d'ounn dimyè-chetî. Lo nè dè Tsalènnde, a myèïnnètt, lò trèjòd chë mòthre è yù pâre k'ounn pou pouïnnyè atò lo bachìn ènmpè la tsóoudîre. Ounn pou prènnre, mâ pâ reprènnre, sètadû-re k'ounn pou pouïnnyè rènn k'ounn vyâzo. Ch'ounn afroûve dè reprènnre, lù bachìn ch'essóoude fin rózo, è chù kî a afrovâ chë vék bourlâ to vik. Kann l'òò charè to vya dè la tsóoudîre, lù màta lù charè delùvrâye.

Lù koûnnnta lù dît pâ àvoue lè chònn alâye lè dàvoue-j-âtre chouère, nî chènn kè y'ann féétt lù pârrè è lù mârre kann chònn tornâ. Yù pâre kè nyoun y'a ènkò pouchoúk prènnre lo trè-jòd. Chù kî a afrovâ y'è jyamî plù tornâ.

To lù moûnn-do y'a ahoutâ la koûnnnta chènn boujyè, choûtòtt lù mèïnnô. Yù no-j-ènn oûre prók koûnnntâ ènkò d'âtre, mâ y'íre l'óoura d'alâ chë kouchyè.

Oûnn avouik èïnkò chovènn dè koûnnnte choù lè-j-âme ènn pèïn-na, choù lè trèjòdòch katchyà, choù lè fâye, choù lè mòòch; mâ lù zovèno châvonnn pâ lè koûnnntâ: fô lachyè chènn éi bon-j-anchyànch.

© Texte et © enregistrement : Archives des phonogrammes de l'Université de Zurich

Alexander Hischier, On est bien à Oberwald, 1927

Le Valais est idyllique. L'hiver est un peu long, mais en revanche l'été est très beau. Il y a assez de bois dans la forêt. En été, il y a beaucoup de monde à l'auberge et on mange bien et assez. En automne, chaque paysan fait cuire des pommes de terre pour sa famille. L'hiver n'est pas la meilleure époque, mais le ski a changé beaucoup de choses. Tout le village s'amuse ! En avril, la neige fond peu à peu et les paysans retournent aux champs.

Durée 02:47

Was seischt dü dòò? Mir heiije nyn Mòonet Winter und dry nu gottloses Wätter? Das ischt nit wòòr. Embitz e lënge Winter hemer schoo, aber am Summer ischt es hiä sicher hibschi; das set jede Frëmde. Lüäg mer emòòl insche Bode dò aa; esoon e hibschi Matte gsëescht am ganze Goms fascht niäne. Und es git dë dòò famoses Heuw dri. Äämt gits dë scho nimä so vill, aber äppes umeschabe tüät me dë gly no.

Und was chunt mer iez grad z Si: Der prächtig Waald grad hërt am Dorf aa. Weischt düü, mir brüüche ds Hoolz nit so z spare we iir, wa fascht keis hed: Mir he Läärche am Waald, dass sch fascht es Chlòöschter Durchmässer hend.

Dü wurtescht gsëë, we d Reisende am Summer dò spaziäre gä und in aller Gmietlichkeit ire Pfyffe röcke. Suscht frääg aber emòòl insche Wirt, ob er nid am Summer nu grad schëë verdiäne tüäd.

Jede Öòbed hëd er ds Hüüs fascht volls, und das ischt dë es groosses Hüüs. Z Ässe hend sch aber dë dòò güäd und tnüäg. I hä sälber äschuppemòl gsëë, dass sch e Wisch uf em Täller abtret hend. Das ischt es Zeiche, dass sch emòòl tnüäg ggässe ghäbe hend.

Äm Hërbscht macht jedes Püürli Häärdepfel tnüäg für syni Famili, und sumi tie no e Schuppe verchöüffe. Äm Winter hemer dë scho nit grad di bescht Zit, aber äppes Weenigsch z tüä hëd en Jede, wënn er schaffe will: Ds Fëë z hirte, ds Choore z trësche, ds Holz üätüä und so äppes.

Friäijer, wëme vom Schkyfare no nyt gwisst hëd, sind dë d junge Büäbe vilmëë grad go dorffe oder uf em Ofë gsässe. Iez aber, wënn sch nit grad z schaffe he, lëgge sch d Schky aa und fare uf alli Bäärgë embrüf. Dü sältischt gsëë, wiä d Pursche dòò appe chume; d ganz Gmend hëd mängesch der greescht Gspass dra. Es ischt aber besser z lacche als stännende schky z fare.

Am Abrelle fòòts dë scho afe dòòbere. Dü gsëescht jedes Püürli scho uf ds Fääl d gòò und schyni Matte pflanze. Mit diär mëcht i s grad hä, wiä emòòl ds Hyscher Joosi äme Mërjer gset hëd, wënn er në grfäägt hëd, ob s z Oberwaald bald dòòbere. Dë hëd me ds Joosi gset, wë de Mërjer der Chropf vergiängi, wiä de Oberwaalder der Schnee, so häte sch scho lang ke Chropf me.

© Texte et © enregistrement : Archives des phonogrammes de l'Université de Zurich

3 Bernadette Lerjen Sarbach, Poesie, 1996

Bernadette Lerjen Sarbach est née en 1942 à Viège. Elle vit à Zizers dans les Grisons depuis les années 1970. Elle écrit des poèmes et des textes en prose en dialecte valaisan et en allemand.

Durée 01:22

Bim schriibu

*Wenn
ich
eleinzig bi
sid
ier
alli da*

En güetä Gidanku

*isch wiän ä Pfipfolter.
Ich müess mi schtillha
suschi isch er äwägg.
Het schich Dier
scho ämaal im Ghetz
äs Pfipfolterli
uf ä Finger gsetzt?*

Uf um Wägg

*Zruggaa
chasch nit
Schtaabliibu
willt nit
De gits nur eis:
Vorwärts, Meitja
zant dr Angscht in u Chnochä!*

Säg mr s numaal

*Düü hesch hibs Haar
Dr Rock geit dr güet
und ds Wäagschta an dier
sind di Tüpfä im Gesicht
Säg mr s numaal
Nummu nu eis Maal!*

Zwischu Nimme-Heimat

*und Nunit-Heimat
blast en chaalta Wind*

© Texte : Bernadette Lerjen Sarbach, Zizers

© Enregistrement : SRF Schweizer Radio und Fernsehen 1997 (lecture au Kellertheater Bremgarten 1996)

3 Lisa Della Pietra, Histoire de l'émigration, Bosco Gurin, 1954

A 21 ans, mon frère aîné Luis a quitté Bosco Gurin pour San Francisco pour gagner plus d'argent. Pendant dix ans, il nous a écrit d'Amérique et nous a régulièrement envoyé de l'argent. Il a promis de revenir à la maison. Un jour, nous avons reçu une lettre annonçant sa mort. Il a eu une crise cardiaque. C'était il y a cinquante ans, et il me manque encore.

Durée 02:43

Nüw wil i na äpus verzëllä, was hiä ischt trüürigs ischt gschee. Ich hää zächä Jaar ghä. Und derna ischt myn... myn Briädär – är hët Luis gheissä – dër hët eisündzwänzg Jaar ghä... hët är gset: «Äch, miär gfalts hiä... nimmä, wär chunu hiä nit verdiänü, s ischt hiä z lenngä Wintär. Ich sëlتي üswandärä, ich sëlتي in Ämeriggä gaa.» Äch, der Atu ünd d Muätär sinn net zfriidü gsinn. Schi hënd ë net wellä la gaa. Abär är hët wellä gaa. Är hët gset: «Äch, wiä... lüägät hiä, wiär siw nüwwä e par Schwëschträ ünd Briädrä, ds Land z wäärchün vertret dë schi net, ich wil gaa, lät mi gaa.» Ja nü, der Attu ünd d Muätär sinn zfredü gsinn, ünd ischt är gganngä.

Derna ischt är dë en San Frantschischggo gganngä in der Stat. Und daa ischt är zächa Jaar gsynn ünd hët isch eistär gschriibä ünd hët em Atü ünd der Muätär öüw gholfä ünd isch eistär gschriibä ünd eistär versprochä, är chömä hein, är chömä noch hein.

Und... ünd derna bin i dü(ä) äfa e Groossi gsynn, ich hä düä mee Jaar ghä, ich hä düä eisündzwänzg Jaar ghä. Und diwil das ich no bi es chlÿs Metschi gsynn ünd är scho en Groossä, ich hä(n) nä net ganz guät chenä bchënnä. Und ech hä em eistär gschribä: «Chu doch hein. Dü chänscht hiä öüw wäärchün, der Atü ünd d'Muätär chomänd äälti, ünd wiär siw nüw äbü me zwei Metschi, wiär hew di nootwendig.» Und dë hëd är versprochä, är chömä hein.

Derna uf eis ischt nisch der Tootübräif chò, hëd är e Härzschlag ubärchò ünd ischt gschoorbä. Und das ischt do es Trüürigs gsinn. Das... ünd das ischt nüw viärzg Jaar zitär, das ischt nüw viärzg Jaar, o... odär sogar fífzg... odär sogar fífzg Jaar. Abär ich muäs nò immär trüürä.

Nüw hän ich en guäti Gläägäheit ghä, will nechs ewenng verzëllä. Nüw ischt hiä en Professär va Ämeriggä gsinn, ünd dëmä hän i gset: «Iär tit mir scho e gfallä.» Und da hëd är gset: «Jaa, wënn i chaa, gäärä, abär waas dë?» - Wënnär dë jededär... «wënnär iär umandärscht zrüggenngäd in Ämeriggä ünd wënnär dë... der Ämeriggaanär Boodä trättät, dë sägät dë: Jesus, Maria ünd Joosòp, im Naamä dynär Schwëschtrü'. Und dë hët der Professär gment: «Ja gäärä, das will iich machü.» Un ich hän em do aabtachud und gset: «Jaa, da tiäd är miär en groosä Diänscht.»

© Texte et © enregistrement : Archives des phonogrammes de l'Université de Zurich

---

«Les Suisses s'entendent bien parce qu'ils ne se comprennent pas. Nous sommes face à un grave problème de cohésion nationale: le schwyzerdütsch se renforce partout.»

Antonio Hodgers, NZZ, 23.4.2010

---

4 BORNE AUDIO

Christian Roth, Légende de l'Oberland bernois, Grindelwald, 1954

Il y a longtemps, les habitants de Grindelwald et les habitants du Haslital se disputèrent et allèrent même jusqu'au tribunal. Un homme de Grindelwald affirma que les trois alpages derrière la crête appartenaient depuis toujours à Grindelwald. Il remplit ses chaussures de terre de Grindelwald et se rendit dans l'Haslital. Là, il prit la terre du chapeau avec une louche, et dit : « Aussi vrai que j'ai le Schöpfer [jeu de mots sur Schöpfer le créateur et Schöpflöffel la louche] au-dessus de moi, je suis sur le sol de Grindelwald ». Les habitants du Haslital affirment encore aujourd'hui qu'ils ont perdu à tort cette querelle.

Durée 02:19

Wë mu sen achtet, su hei d Hasler nid alls lätz, wës bherreten, d Grindelwaalder hätten ändert Scheittegg nyd z süöchen. Eso heis eim die Aalten albe prichted: In aalter Zyt heiges eis zämen Chritz ghäben, d Hasler u d Grindelwaalder, sy wään emmel midenandre vor Gricht. Dert heig en Grindelwaalder bherreted, är well d Fingra üüfhaan, dass die dry Läger ändert dem Graat syt mannsbsinnen zen Grindelwald heige gheerd. Von beede Syten sys uf alla Graat, fir z achten, ob das dënn eso e ghäärza sygi. Aber där ischt nid grad ganz uf d Nasa ghyta gsyn; äär tüöd von hienaaha Häärd i d Schüö und in Hüötgugel en Milchleffel. Düö heig er si em bitz uf d Haslisyta ahigschtelld u seid, äär terf saift eiden u schweeren. Syner Fingra hed er gäg en Himel un meind: «So waar dass i der Schepfer ob mer haan, so waar schtaan i uf Grindelwaalder Häärd.» Si hei mu s miesse llan gälten, u d Hasler bherreten no hyt, si heigen dä Schpaan uggrächterwys miesse llan gaan. A d Rüöw ischt er schynts nid choon; suscht miesst er nid zur Schtraaf uf nem Ross hindertsi uber d Scheittegg hin und haar ryten. E Teil bherreten no sogaar, äär heigi der Grind under eitwädrem Üöggs u schprenggi ds Ross esoo, dass z alle Syte Schprangen üüsifaare. Eis wään er in Alpiglen dem Nachtvolch begägned; die heigen umgheerd u syge raass emzrugg. Mu schycht daas, wë settigi Ruschtug enandrem ebchunnd; äs gid gäären e Schneefieri. Z zytewys heis nen bis uf ds Zwirgi üüsi gmerkt. An aalta Maan hed o eis bim Aabesitze prichted, wien äär under Maalen ammu verby gschprenggt sygi.

© Texte et © enregistrement : Archives des phonogrammes de l'Université de Zurich

4 Ernst Eggimann, Bärner Schriftsteuerverein (Association des écrivains bernois), 1971

Ernst Eggimann est né en 1936 à Berne. Il a été enseignant à Langnau dans l'Emmental et fait partie des fondateurs du groupe d'Olten. Outre des poèmes en dialecte bernois, il écrit des pièces pour la radio et pour le théâtre ainsi que des textes en prose.

Durée 00:33

*wo der sime gfeuer no
wo der sime gfeuer no
wo der bauzli no
wo der bauzli no
wo der gotthäuf no
wo der gotthäuf no
wo der liebgott no
wo der liebgott no
aber hütt
aber hütt*

© Texte et © enregistrement : Ernst Eggimann, Langnau im Emmental ; Production: Zytglogge Verlag, Oberhofen am Thunersee ; Source : Fonoteca Nazionale Svizzera, Lugano (Disque : Heikermänt. Henusode 1971)

4 Kurt Marti, Poesie, 1974

Kurt Marti est né en 1921 à Berne où il exerce la charge de pasteur durant de longues années. Écrivain indépendant depuis 1983. Il écrit de la prose, des essais et des sermons. Ses poèmes font de lui l'un des plus importants auteurs en dialecte ; il compte parmi les rénovateurs de la littérature en dialecte des années 1960.

Durée 01:26

rosa loui

so rosa

wi du rosa

bisch

so rosa

isch

kei loui süsch

o rosa loui

rosa lou

i wett

so rosa

wär ig ou

wi geit's?

äs chunnt

äs geit

ganz zerscht

chunnt meh

als geit

doch gly

chunnts so

wies geit

und bald

geit meh

als chunnt

bis

alles geit

und nüt me chunnt

d wält voll göisse

es git

göisse vor fröid

göisse vor schmärz

göissen us liebi

göisse vor hass

göissen am tag

göissen ir nacht

dr göiss bir geburt

dr göiss vor em tod

immer

isch d'wält

voll göisse

immer

chunnt d'schtilli

wo alli göisse verschlückt

bis

nume no d schtilli

und d'schtilli ganz schtill

en einzige göiss isch

Sältene wääg

wär

einisch

ganz

i sich

wär yne

gange

chönn

einisch

ganz

us sich

ou use

cho

fasch niemer

geit e so

will dä

wo däwäg gieng

wie dä

wo so isch gange

am chrüzz

gly einisch hieng

ar prangerschtange

© Textes : Werkauswahl in 5 Bänden. Bd 5. Namenszug mit Mond.

Gedichte © Nagel & Kimche, Zürich / Frauenfeld 1996

© Enregistrement : SRF Schweizer Radio und Fernsehen 1974

4 Franz Hohler, Totemügerli, – Äs bärndütsches Gschichtli **(Petite histoire en dialecte de Berne), 1967**

Franz Hohler est né en 1943 à Bienne. Ecrivain et chansonnier, il vit et travaille à Zurich. Totemügerli – Es bärndütsches Gschichtli, parodie sur le dialecte, est devenu un ever green, et pas seulement dans les émissions à la carte de la radio alémanique.

Durée 03:06

Gäuit, wemer da grad eso schön binanger sitze, hani däicht, chönntech vilicht no es bärndütsches Gschichtli erzelle. Es isch zwar es bsungers uganteligs Gschichtli, wo aber no gar nid eso lang im Mittlere Schattegebeggeli passiert isch.

Der Schöppelimunggi u der Houderebäseler si einischt schpät am Abe, wo scho der Schibützu durs Gochlimoos pfoderet het, über s Batzmättere Heigisch im Erpfetli zueglüffe u hei nang na gschtigelet u gschigöggelet, das me z Gotts Bären hätt chönne meine, si sige nanger scheich. «Na ei so schlöözige Blotzbänggu am Fläre, u i verminggle der s Bätzi, dass d Oschterpfötelers ghörsch zawanggle!» «Drby wärsch froh, hättst en einzige nuesige Schiggeler uf em Lugipfupf!» U so isch das hin u hängange wie nes Färeghschäderli amene Milchgröözi, da seit plözlech Houderebäseler zu Schöppelimunggi: «Schtill! Was ziberlet dert näbem Tobelöhli z grachtige n uuf u aab?» Schöppelimunggi het gschlätzet wie ne Gitzeler u hets du o gseh. Es Totemüggerli! U nid numen eis, nei, zwöi, drü, vier, füüf, es ganzes Schoossinong voll si da desumegschläberlet u hei zängpinggerlet u globofzgerlet u gschanghangzigerlifisionööggelet, das es eim richtig agschnäggelet het.

Schöppelimunggi u Houderebäseler hei nang nume zuegmuetzt u hei ganz hingerbyggelig wölle abschöberle. Aber chuun hei si der Awang ytröölet, gröözet es Totemüggerli: «Heee, dir zweee!» U denen ischs i d Chnöde glöötet wie bschüttigs Chrüzimääl dure Chätschäbertrog. Düpfelig u gnütelig si si blybe schtah wie zwöi gripseti Mischtschwibeli, u scho isch das Totemügerli was tschigerlich was pfigerlich binene zueche gsi. Äs het se zersch es Rüngli chyblig u gschiferlig aagnöttelet u het se de mööggliche gfraget: «Chöit dir is hälfe, ds Blindeli der Schtotzgrotzen ueche z graage?» Wo der Schöppelimunggi das Wort «Blindeli» ghört het, het em fasch wölle ds Härzgätterli zum Hosegshing uspföderle, aber der Houderebäseler het em zueggaschplet: «Du weisch doch, das men imene Totemügerli nid darf nei säge!» U du si si halt mitgschnarpflet.» Sooo, dir zweee!» het ds Totemügerli gseit, wo si zum Blindeli cho si, u die angere Totemügerli si ganz rüeiig daaggalzlet u hei numen ugschynig ychegschwärzelet. Da hei die beide gwüsst, was es Scheieli Gschlychets ds Gloubige choschtet u hei das Blindeli aagroupet, der eint am Schörpfu, der anger a de Gängeretalpli. Uuuh, isch das e botterepfloorigi Schtrüpfete gsi! Die zwee hei gschwouderet u ghetzpacheret, das si z näbis meh gwüsst hei, wo se der Gürchu zwurglet. Daa, z eis Dapf, wo si scho halber der Schtotzgrotzen uecheghaschpaperet si, faht sech das Blindeli afah ziirge u bäargglet mit schychem Schtimml: «Oooh, wi buuchet mi

der Glutz!» Jetzt hets aber im Schöppelimunggi böös im Schyssächerli gguugget. Är het das Blindeli la glootsche u isch der Schtotzgrotz abdotzeret, wie wenn em der Hurligwaagg mit em Flarzyse der Schtirps vermöcklet hätt. «Häb dure, Münggu!» het em der Houderebäseler na naagräätschet, u de het er nüt meh gwüsst. Am angere Morge het ne Schtötztgrötzeler Eisi gfunge, chäfu u tunggig wien en Öiu, u es isch meh weder e Monet gange, bis er wider het chönne s Gräppli im Hotschmägeli bleike. Totemügerli u Blindeli het er keis meh gseh sis Läbe lang, aber o der Schöppelimunggi isch vo da a verschwunde gsi.

S git Lüt, wo säge, dass sider am Schtotzgrotzen es Totemügerli meh desumeschirggelet.

© Texte et © enregistrement : Franz Hohler, Zurich

4 Pedro Lenz und Melinda Nadj Abonji, Rütlirappörtli (Au Rütli), 2006

Né en 1965 à Langenthal, Pedro Lenz vit à Berne. Écrivain indépendant depuis 2001, il écrit également de la prose en dialecte (Dr Goalie bin ig, 2011) ainsi que des textes pour le théâtre et la radio. Se produit souvent, notamment avec le Spoken Wort Gruppe Bern ist überall.

Melinda Nadj Abonji est née en 1968 en Voïvodine/Serbie. Elle est à la fois écrivain, musicienne et performer. Elle se produit fréquemment avec le rappeur et beatboxeur Jurczok 1001. Son roman, Tauben fliegen auf, 2010, a reçu un prix.

Durée 00:45

Ufem ufem ufem Rütli

Jä soo

Ufem Rütli

Jä waas

Ufem Rütli

Dr Fүүrscht

Ufem Rütli

Dr Mäuchtau

Ufem Rütli

Dr Stouffacher

Ufem Rütli

Jä soo

Ufem Rütli

Jä waas

Ufem Rütli

Di Guisan

Ufem ufem ufem Rütli

Di Junge

Aber ou

Ufem

Aber ou

Ufem Rütli

Di Bruune ou ou ou ou

Di ou di ou di ou

Ufem Rütli

Mou mou di ou die Sou... hüng.

© Texte : Pedro Lenz, Berne ; (extrait de : Junge Dichterstimmen der Schweiz, 2006)

© Enregistrement : Junge Dichterstimmen der Schweiz, 2006, Verlag Der gesunde Menschenversand, Lucerne

---

«Laissons vivre et encourageons nos dialectes et nos patois. Ils garantissent la richesse de la Suisse entière.»

Nicole Margot, 24 Heures, 1.5.2009

---

5 BORNE AUDIO

Eberhard Vischer, Morgenstreich, Bâle, 1939

Pour faire l'expérience du début du carnaval de Bâle, il faut se lever tôt ; c'est que le Morgenstreich commence déjà à quatre heures. Dans les cafés, les lanternes sont prêtes. Il y a tellement de gens sur la place du marché qu'on pourrait marcher sur leurs têtes. Ma dernière visite remonte à longtemps. Après le Morgenstreich, j'étais allé avec quelques amis sur la Münsterplatz, devant la maison du directeur de l'école. Heureusement il n'a jamais su qui a joué une aubade à cinq heures du matin.

Durée 03:06

Aigetlig sòt Baasel e Drumlen im Wooke ha. Wårde dõch viili Baasler fascht lätz, wènn si naime ruesse hèère, und wurde gäärn stundelang loose.

Friejer hèt e jeede sälber Drumle kenne. Drum hèt emol e schwyzerische Kõnsul in Ameerika, won ain zuen em koo isch und gsait hèt, er syg e Baasler, haig aber kaini Babyr mee, e Drumle ghoolt – er isch sälber vo Baasel gsii – und hèt si vòr en aane gstèlt, und wo der Maa d Schleegel gnoo und der Mõrgestraich gschlaage hèt, isch d Sach in Òrnig gsi.

Wèn er der Mõrgestraich rächt hèère wänd, miend er an d Faasnacht koo. Aber frie under em Dèggelache füreschlieffe, dèn er foot scho am Määntig am Mòorgen am Vieri aa. Mit em Mõrgedringge bruuchen er kai Zyt z verliere. Me nimt in der Saffere oder sunscht naimen e Määlsuppe und e Ziibelewaije.

Kunt me zur rächte Zyt in di innere Stadt, isch uf de Stroosse finschter, aber vòr de Wüirtshyser stend d Ladärne vo de Ziig baraad, und mer ka scho jèt d Hèl-ge druff bschaue und d Vårs lääse. Hindedra händ sich d Tambuuren ufgstèlt mit de Schleegel in der Hand, und wies uf der èerschte Durmuur afot vieri z schloo, fend au sii aa z drumle.

Jètz lauft ales em Märt zue; dèrt graaglets vo Lyt, und s isch e druggede, das me kènt uf de Kèpf lauffe. Und lueg, jètz kème di alten Äschlemer, Stainlemer, Santihanslemer, Glaiibasler und di andere Glygge mit ire groossen und glaine Ladärne wie Gliewirmli us ale Gasse füire, und s drumlet und s pfyft und s isch e Haidelärme, das me fascht hinderfiir wird, wème kai Baasler isch.

S isch frylig scho lang, syt i der lètscht Mõrgestraich gsee ha. Aber i bsinn mi nò guet, wie mer als Binggis sälber e Ziigli gmacht händ. Mer händ us Droot und Babyr e Ladärne päschelet, und wel me sälbetsmol grad dervo grèdt hèt, e schieffli Brugg über der Ry z baue, hämer die druff gmoolt.

Wo mer fèrtig gsi sind, hämer der Määntig Mòrge fascht nid erwarte kenne. S isch aber dernoo nid eso luschtig gsi, we mer dänggt händ. Mer händ di greeschti Mie ghaa, is dur d Lyt duure z drugge, und wèmer ame groosse Zuug verby koo sind, hämer unseri aigene Drumle nime ghèert und sind alibòt druus koo.

Do ischs is verlaidet; mer sind uf der Minschterblatz gange, won is niemeds gstèert hèt. S isch nume guet gsi, das der Räggtter Buurgget, wo dèrt gwoont hèt, nid gwisst hèt, wäär em am Mòrgen am Fimfi das Ständli bròcht hèt.

Dòch bòtz Haidebritsch! I will lieber uffhère z verzèlle; dènn s git braavi Lyt, wo d Faasnacht ruppis stuppis abschaffe wòtte. Miraa, si händ gueti Grind. Aber wemen au nime drumle dèrft, wärs halt ainewääg schaad.

© Texte et © enregistrement : Archives des phonogrammes de l'Université de Zurich

5 Fasnachts-Clique « Central Club Basel », Dictionnaire de bâlois, 2011

On voit déjà au jardin d'enfants, où la « langue du pays des Alamans » supplante le bâlois, que l'allemand est la langue de notre avenir. La publication du dictionnaire censé sauvegarder le bâlois ne peut rien contre. Les mots sont écrits de manière si compliquée qu'on a de la peine à en trouver un.

Durée 02:06

Fascht han i s nimm kennen erwaarte, jetzt darf ich au in Kindergaarte. Vor Fröid bin i ganz duubedänzig, mi Leerere, d Elvira Känzig, die isch saunätt und gaar nie hässig. Nuur, mängsmol reedet die so gspässig: Ich sell jetz googen Finklein hoolen, und denn e bitzeläin go moolen, i sell zu iren überen luugen, und ufhöören, am Duumen suugen. Das s komisch deent, das isch jo s äint, doch wäis ich gar nid, was die mäint! E bitz verwürt gan ich denn ame am Mittag häim und klags dr Mamme. Die siifzt und mäint: «Do musch halt duure, soo leersch im Kindsgi Schriftditsch schnuure. Hoochditsch isch unseri Zuekumftssprooch, em Baaselditsch truurt niemer nooch. Mir sin e sproochligi Minderhät, die gheert doch gschützt, das sig doo gsäit. Au d Indiaaner, lueg d Apatsche deerfe hit nimm Apatschisch quatsche. Iiberall nimts iberhand, die Sprooch vom Alemanneland. S mäint d Stiftig Christoph Merian, si häig e ganz famoose Plaan. Duet, zum däm Schicksal doo z entrinne, nei d Baaselditsch Woortbiible bringe. Doch wotsch deert drinn e Weertli sueche, foosch zimli glii scho afo flueche. Vor luuter Aggsö Graafe bruuche, duesch dir nämli d Finger stuuche an dr Compjuutertaschtauur. Näi, danggerscheen, do blib i stuur. Dialägg mer, will nid schwiibele, will au käini Graafe riigele. Gaggs Baaselditsch soo wis grad kunnt. Soo isch dr Schnaabel gwaggse, Phunggt.

© Transcription : Archives des phonogrammes de l'Université de Zurich

© Enregistrement : SRF Schweizer Radio und Fernsehen 2011

5 Traugott Meyer, L'orage, Wenslingen, 1938

Bien que le ciel était très nuageux, on a d'abord pensé qu'il ne pleuvrait pas. Tout à coup, un vent tempétueux s'est levé, et un gros orage s'est abattu sur notre région.

Durée 03:04

Zeerscht héd me gmènt, s hocki es Wolchenunghüür uf em Èlsis, wie ne bläite Chrot uf eme Düüchel und s sygfuu, wöll chuuche. Do feeds a chychen und schnoogge; und der Luft gid im e Zwack, ass muttered, ruured und gruchsed. Au päärzeds füürsi und chyschtered wien es Gsüchtewybli bim Wasserträäge. Und der Luft hürnt und jöikt d Wolchehünd uuse; die bèlfere, bollen und chnaarfle mit de Zeene, schränzen am Unghüür ume, ass nume so chnauschled und chnätscht.

Doo verwachts aaber! S nimt e Ruck und haut mit syne talpige Tatze und em verzozlete Schwanz uf s Èlsis aabe, wie wènns z schmuurzen und z fätze müesti vertält sy. Und wos aane tätscht... üüberal chunt Füür uuse. Das sprützt bigoch, ass vom Schwaarzwald bis zu de Vogeese zöiserled und fackled und lält... häi, wätterläichneds!

S mues der Luft no aamache; er schwingt ämel d Gäisle wie lätz und chlöpft und chittered, ass aafeed chлимпere und gaar uuvernöiftig rumpuuse. D Wolchehünd chööme wüesch ab der-wääge. Si jüschten und jääble... äis Duurenander, äi Chrybischraabis, äi Zwirbel und Über-bockede.

Aber sètigs mues em Luft aadue, er fuchtle all eerger mit der Gäisle und chlöpft, wie wèmmen e Tüür zueschlètt. Im Buuch vom Wolchenunghüür feeds aa chroose, und scho gluggseds und goorpseds... wup spöids e füürige Chlumpen uuse, und noo äin und noo äin, und die fliege doo aane, sältch duure, ass prächtscht und präägled und püffered, wie wènn pumberdiert wuurt. Häi! dücke si d Wolchehünd und pauzen und schnauze, und wie si d Schwänz yzieje und stüürchle, hè! Aber der Luft lacht e Schüübel: iez gfallts mer!... und schlänggеред d Gäisle wie numen e Röibsche, aber wènn er au pöitscht und mütscht, s träit nüt me ap. S Unghüür schüürgt d Wolchehünd no füürsi, bloos s Gjääbel höört uuf. Und s tued aaberäagne, ass plächtscht, es chönt gchnöötscht sy. Und putscht ech a d Bäargge, das pschüttet die chlèckigen Ächer und Matte; und s Wolchenunghüür schnaarchled, und d Wolchehünd tüje si lègge.

Losed aa! I de Matte döönds, wie wènn gsööderled wuurt; s chlynscht Greesli tued luurtschen und nunnele; und der Boode süürpfled und lüttered so gyttig, as döörft ekäis Tröpfli füürblybe. Gly, gly wirts doo göitschen und pflotsche. Hènu, mer häi lang müese päiten und Duurscht ha!

© Texte et © enregistrement : Archives des phonogrammes de l'Université de Zurich

Rafael Danioth, Biographie, Andermatt, 1935

Je suis né en 1866 et j'ai commencé tôt à travailler dans l'agriculture. Je suis devenu professeur. A 30 ans je me suis marié et je gérais une entreprise. Ensuite j'ai commencé à m'enrayer et j'ai acheté de la terre et des vaches. Maintenant, j'ai 76 ans et je suis un homme malade. J'ai donné la terre à mon fils et je traîne comme un vieux pauvre diable.

Durée 02:53

Im Joor sächzgi bin ich giboorä. Als chlynä Buab hän ich y der Chilchä tiänt. Scho ganz friä byn i Gäissbuab gsi. My Vatter het dä Chiä und Gäiss gchaft und my Briäder, der Häiri, und ich häind dä Chëes und Züger gmacht.

Der oolt Leerer Kolumban Russi isch äinisch erkrankt. Do het d Dorfgmäind gsäit, ich miäs jetzt Leerer werde. Ich bi i ds Seminar uf Schwyz ggangä und hä broov gschtudiärt. Jetz hän i gschuelmäischeret z ëerscht z Underscheche. Nachhär bin i häi cho. Do hän i d Oberschual gfärt und hän im ganze zwäihundertfifzg Fränkli Jooresloo ghä.

Won i Dryssgiërigä gsy bi, hän i ghyroote. Jetz häinds d Feschtig puuä. Ich hän uf der Stel e Wirtschaft uftoo, hän es Klaviär gchaft, gspilt und gsunge wiän e Herr und Gäld verdiänet wiä Sträibi. I hä mi mengisch derbiä gschämt wiän e Hund. Im Winter hän i d Wirtschaft gschlossä und hä wider wacker gschuälmäischeret.

Noo fifzëecha Jooren isch mer d Frau erkrankt. Ich hä de d Wirtschaft verchauft und bi nur meer Leerer und Oorgalisch pliibä. Jetzt isch mer wider z langwylig woordä, und ich hä vom Kasimyr Nager es Stuck Land gchaft. My Frau het nyt dervo gwisst. Der glych Tag sëegen i zur Frau: «Gang, räich mer ds Sunntiggwand!» Si het zua mer gsäit: «Warr witt?» «Äs goot di nyt a; gang räich du jetz ds Sunntiggwand.» Ich bi bold z Oolterof gsi, goo zum Alban Miller und chauffe von im e prächtigi ëëbeni Mattä. Das Land isch jetz alles anänand. Jetz byn ich i de Tessin ggangä (un hä) go Chiä chauffe. Bold hän i zëechä Chiä und dry Rinder im Stal ghä. Dem Bund hän i au mengisch – ganz hyffä Häip verchauft.

Jetz bin i sächsesybezügërigä und e chrankne Ma. Das Land hän i mym Su ggä, und ich ziä jetz ume wiän en oormä ooltä Tschooli.

© Texte et © enregistrement : Archives des phonogrammes de l'Université de Zurich

6 Paul Scherer, La lutte dans l'Entlebuch, Schüpfheim, 1957

Le doyen Stalder – fondateur du Schweizerisches Idiotikon – écrivait déjà dans son livre *Fragmenten aus dem Entlebuch*, que la lutte a une longue tradition dans notre vallée. Quelques lutteurs de l'Entlebuch ont démontré qu'ils avaient beaucoup de force et étaient aussi très malins. L'histoire la plus drôle est celle de Franz Woobmann de Schüpfheim. Près de Paris, pendant l'Exposition universelle, il affronta l'homme le plus fort d'Espagne, connu sous le nom du « Lion de Barcelone », et le battit deux fois.

Durée 04:48

Scho dr Pfaarer und Dekaan Schtawder, wo vom Sibeazăhundertzwöijenüünzgi bis im Achzähundertzwöijezwänzgi z Äschlismatt us Seelsorger gwirkt het und übrigens der Schöpfer vom eerschte schwyzerische Idiotikoon isch, schrybt i sine «Fragmänte us em Äntlibuech», dass ds Schwinge i üsere Tawschaft bis i di enfäärntschti Voorzyt zugg gaig. Drum darf mer ou aanää, dass ds Äntlibuech so ne chli ne Uurhëimet vo der Schwingerei isch. Ds glych dörfen übrigens awi anderi Gebiet um ds Brienzer Ròòthörn ume vo sich behoupte: ds Ämmetaw, ds Bärner Oberland und Obwawde. Aber i wett ech jetz lieber nes paar Müschterli vo awte Schwingere verzöwwe, wi si bis hüt überliferet worde sy. Si sy dr bescht Bewys derfür, dass der Äntlibuecher über gròossi Chraft verfüegt und se mit siner Schlauhëit ou z bruuche wëis. So hët dr Gschichtsfòòrscher Johann Müller sibeazăhundredsibenachzg bimene Schwinge z Äntlibuech zuegluegt und het i syner Schwyzergschicht zwee tüchtig Schwinger vereewiget. Ou der Pfaarer Schtawder prichtet vomene Hans Eëchmann vo Schüpfe, wo vo kë(i)m Obwawdner oder Brienzer oder Ämmetaaler ufe Rügge glëit worde syg. Z Hasli het der Rockbueb gläbt. Si Übername isch offebar deerthäär choo, wüw äär us Bueb, wiws früecher Bruuch gsy isch, lang ne Rock aaghaa het. Us Schwinger isch er gföörchtet worde und er hëig Rossyse vo bloosser Hand abenand grisse.

Ne bsunders schtarche Schwinger isch ou der Tübi Gober vo Dopplischwand gsy. Um sy Chraft z zëige, het er einisch ne Gebse Müwch mit einer Hand a ds Muw gnòd und sòd der Tüürscht glöscht. No vor de französische Revolution het z Hasli dr Jòsëf Vògu gläbt. Dä het dryssg Jaar lang awwi Schwingplätz uufgsuecht und derby këin einzige Rütz verloore. Offebaar het das i üsne Landslüüte imponiert und si hëi ne zum Schtadhawter gmacht. Si wärde tänkt haa, i den Aagklage vergöig de ds muule vonem säwber, wenn si so ne shtaarche Maa vor sich hëige.

Ò im Sörebäärg het ne ryseshtaarche Püürscht gläbt, der Jòsëf Pfuwg. Ane-re Sörebäärgerschüwbi isch der Schwingerkönig Hansueli Beer erschine und der Pfuwg het ne suuber und glatt ufe Rügge glëit.

Z Luzäärn sów sich ou vor viile, viile Jaare a gwüssne Tääge ne Unterwawdner ufbläit und i de Gassen umen usgrüeft haa: «Es isch këine zu Schtatt und Land, wo miir tuet Widerschtand!» Erboost über di Plagöörerei sów d Luzäärner de grooss Acherme usem Äntlibuech häre biorderet ha. Dää heig däm Obwawdner z Antwort ggää: «Es isch këine wyt und brëit, dää mich ufe Rügge lëit!» Und wo si anenand äne cho sy, het dr Acherme dä Länder hööchgnoo und ne chòpf-über ufe Bode gworfe! Ds plagiere syg em dù vergange.

En anderen Acherma us Schüpfe hëig ëinischt mit eme groosse Bäärner müessen amene Schwingfäschet rütze. Aber wääret em Wettkampf hëig er es Weggli ggässe und eerscht nachhär si Gägner podiget. Dr glych Achermen isch vo Bruef Schnit-zer gsi und het syni Sache verhusiert. Sò isch er ëinisch i d Gäget vom Hògant chò. De Chääser het deert wöwwe um ne Nydlechöwwe määrt. Schliesslich hëi si abgmacht, si wöuge drum schwinge. Der Acherme het si Nidlechöwwe gsetzt und dr Chääser es paar Münze. Winner das Gäwt het wöwwe zur Truue uus nää, het ne si laam Vatter gfräät, was er loos hëig. Dù het em dr Bueb verzöwt, er wöw mit eme Husierer um ne Nydlechöwwe schwinge. Dr Vatter het em du graate, er sów dā Husierer zerscht nachem Name fräage. Dr Acherme hët gsëit, är chöm vo Schüpfe und hëissi Lüdu. Wo daas dr Awt vernoo het, isch er zwäg gfaare und het grüeft: «Nëi bim Tonner, mit em Lüdu schwing niid, chouf em d Chöwwe lieber aab !»

Di Luschtigisch Gschicht wird aber vom Franz Woobme vom Voglischbärg z Schüpfe verzöwt. Dā Woobme isch im Achzehundertnüenenachzgi uf eme Landguet i dr Nööchi vo Paris i Schtöw(w)ig gsii, und wääret dr Wäwtuusschtöwwig isch deert en Atleet us Schpanie ufträtte, dā het sich dr Lõi vo Barcelona gnennt und het vo siich behauptet, är syg de schtërchscht Maa vo der Wäwt. Dää Woobme isch mit em ga schwinge und zwöimaaw het er ne überschtöwt und ganz Paris het dem Äntlibuecher zuegjublet.

© Texte et © enregistrement : Archives des phonogrammes de l'Université de Zurich

6 Julian Dillier, Ds Rächt uf d Sprach (Le droit à la langue), 1992

Julian Dillier (1921 – 2001) est né à Sursee. Il a travaillé pour la radio de 1949 à 1987 et a terminé sa carrière comme rédacteur au service des programmes du studio de Bâle. Outre des poèmes en dialecte d'Obwald, il a rédigé des pièces pour le théâtre et la radio. Son engagement en faveur de la poésie lyrique en dialecte allait bien au-delà des frontières nationales.

Durée 00:31

*Sägid was iär wend.
Ich ha nes Rächd uf my Sprach
uf my Redensart
uf mys Word –*

*won ich bruich wiä nä Hegel
oder wiä nä Zärtlichkäit
won ich verwennä
wiä nes Mäitli.*

*Ich ha Sorg zuänerä
wiä zu me ne Bätti
vo der Muätter sälig.*

*Sägid was iär wend.
Ich ha näs Rächd uf my Sprach
uf my Redensart
uf mys Word.*

© Texte : Emma Dillier, Bâle (Gesammelte Gedichte 1970–1998, 2001)
© Enregistrement : SRF Schweizer Radio und Fernsehen 1992

6 Peter Egger, Trop bien obéi, Filzbach, 1955

Il y a un siècle, les enfants devaient encore obéir à leurs parents, même s'ils avaient raison. Le fils de Hans Melggli essaya une fois, en vain, de ne pas obéir. Son père voulait aller aux champs avec lui. Alors qu'ils étaient presque arrivés, le père lui a dit qu'il avait oublié sa pipe. Il lui ordonna d'aller la chercher à la maison. Le fils voulut le contredire, puisque le père avait sa pipe à la bouche ! Finalement, il alla quand même à la maison. A son retour, le père se fâcha contre lui et lui reprocha de n'avoir rien dit.

Durée 02:57

Duezmaals, vor hundert Jaare, isch ds Folge nuch Mode gsii. Ohä lätz, wänn e Goof hëtt wëlle ummemuule, ä wänn er im Rëcht wäär gsii. Das mäinäd widerä-fere hët ghë rëchte Vatter glitte.

Ds Döörfli Hanse Mëlggli hëts emaal probiert, aber er ischt böös aachoo der-mit. Änds Braache, ame schüüne Morged hët er mit em Vatter obsi müesse uf d Allmäind, wil ds Hanse Täl e früene isch gsii und me dët zytig hët müese häüe, ass die andere nüd dur ds Grëсли abe schlittned, wänn si au aagfange häid mit allmäindhäüe.

Dr Vatter und dr Bueb günd dur ds Ritt ufe und chänd bald gëge ds Gschwänd. Dr Vatter rëdt uf em ganze Weeg ghäs Woort. Nu wo si afed schier djobe gsii sind, cheert er si mit em Schlitte uf de Achsle um und säit zum Bueb: «Mëlggli, hol d Pfyffe!» Dr Mëlggli lueget dr Vatter eso gschpässig aa und säit: «Jää, Vatter, ...». «Mëlggli, hol d Pfyffe», brüelet nä dr Vatter a(a). Aber nuch emaal will dr gschta-bet Mëlggli, wo bsunderig bim rëde ghä flingge gsii ischt, öppis mürele. Wo aber dr Vatter gsiit, ass dr Bueb nüd hantli umcheert und zrugg lauft, schnauzt er ne zum drittemal aa und wie! «Mëlggli, hol d Pfyffe, susst...» – und schu will er em mit em Häüsäl äis wüsche. Dr Mëlggli ischt naach am böögge, aber er zäpft si und lauft, was gischt, was hëscht, dur ds Underlinde und über e Löölebode abe bis häi. «Muetter, ich sött em Vatter d Pfyffe hää, aber...». «Ääpapp!», fällt em d Muetter i ds Woort, «er hët si ja im Muul ghää, won er ggange ischt, gang säg ems! Wie chänd er ä d Zyt eso vergüdle!» «Chüscht dä gù sägä, ich hä ja wëllä, aber dü hët er mer mit em Säili träüt. Ich gù nümmä!» «Und etz gaasch mer!», bal-get d Muetter, «und dä rüefscht schù vu wytem, was ich gsäit häig!» Z chüüchete ischt er wider zum Gässlibrunne chüü, won em dr Vatter uf em Troog gwaartet hët, wil er üüni Bueb nüd hët wyter wëlle.

«Vatter!», rüeft dr Mëlggli schù es Schtugg unde, «loos, d Muetter hët gsä-it...». «Ds Muul zue!», säit dr Vatter de barsche Weeg, «flyss di echläi, du Lappi!». Und won er byn em isch gsii, säit er nüch: «Warum hëscht ds Muul nüd drvoor chänne abenand tue, es gschiiit dr ganz rëcht!» «I hä ja wëlle, aber...» «Waas wël-le, schwyg nu und trääg dr Zaabedsagg. Mir sind bimäid nüme z früe.»

© Texte et © enregistrement : Archives des phonogrammes de l'Université de Zurich

Henri Guggenheim und Jakob Guggi, Entretien avec un vendeur de chevaux, Endingen, 1961

Jakob Guggi rend visite au vendeur de cheval Henri Guggenheim à Zurich. Il veut lui acheter deux chevaux à un bon prix. Une fois l'affaire conclue, les deux s'entretiennent du métier de vendeur de cheval, dans lequel on a beaucoup de soucis. La langue employée est le yiddisch de Surbtal.

Durée 03:08

Henri Guggenheim:

Schumtlëëchem, Jeeggef! Dich hab ich menenschume schou lang nime gsëje. Wi gëjts der? Was macht di Mischpòòche?

Jakob Guggi:

Jischkhòòch, ich bin zfride, und d Fraa und di Jeloodem sin aach gsund.

Was draibt dich zur myr nach Zërich?

E Khoune fun myr z Spratebach hot mer schnëj Nabelbehëjmes aangedraage und ich hab si gekhaaft. Dernòòch hab ich gedenggt, ich gëj grad aach nòch zu dyr ròijene, ob du filaicht aans oder zwai wolfli Sussem aingehileft hosch fòr mich.

Ich glaab, ich hab eppes fòr dich im Chëjder. Khumm, mer gen gleich ròjne. Der Ëjfed khann si rouslekhëëche.

Was sinds fòr Gloufem?

Dou isch e toufli gattangi Mëre, Fraibërger, gsund und jooscher. Dem Goj, wo si ghet hot, isch si z üüzel wòre. Ich hab si geegen e joufeni Zarfes Mëre aingehileft.

Wa schuggt si?

Ich khan si fòr lames bëjs Gedychelich noussene, wail duus bischt.

Gisch si aach nòch eppes welfer, wenn ich haggel schnëj khaaf.

Und dou isch e schoocher Minichle. Ich habs fòòr finef Jòòr ame Kha-zef im Mouggem ferkhanjent und jetz wider ainechileft. Er mag s Traa-be uf em harte Bode nimen oushalte. Gehigert hot er ny, aber di Neele-mer dërfted teffer sain. Fòr Melòòche im waiche Bode is er nòch lang gut genug bai emene Khaffer.

Rede mer Tachles, was isch de Meeggech? Wi bekhum ich di zwai Mezyjes?

Du khansch si haggel schëj fòr jud bëjs mëjes e nuun hou. Si sind meneschùme sol dajëjne.

Musch mer si um mëje Gsòòrem mater noussene.

Oosser geb ich si e Pouschet seller. Ich will si nòch haajem ungesënje jeedem Injenysch esou ferkhaafe.

Ich nemm si, aber du musch mer si franggo schigge.

Jou, franggo Baanhof Zërich schigg ich si.

Aach recht, wens nid anders gëjt. Dou hosch bëjs Hëjer Baafmees fòr di Meschòrsem. S ander schigg ich der pë Poscht nòòch em Bryjes. Du gisch si jou fòr jooscher?

Du hosch Eroofes wi ali anderen aach.

Jetz loss mich nõch di Sussem ròiene im andere Chäjder.

Mit Simches zaig ich der dy. S isch kha Zchòdore fòr dain Masematen. Fon deene schuggt aaner mëjn als gimel fùn daini.

Wohëër khomme dy?

Ous Aschggenes un Zarfes, sind Agelsussem, me khann si aach raffgene, sind fòr Sròores, Fabrikhante und solchi Lait.

Machs ch aach nõch mit schwëëri Belschigger?

De letsch Choudesch hab ich zwelf ganz schwëëri Miniche ghet, Loofens, Schools und Schoocheri, aach e paar Brouni, haggel doletschoonemig. Si schugged harbe, haggel mëjn wi bëjs eloofem, bis si dou sin. Mer hot fyl Zòores und Zooes debai. Uf der Raas wòreds choule und mengsmoul bëjgert aach aaner. Fòd e paar Schoone hot emol en Ëjfed myr telegrafyrt fùn Luggsburg ous: zëje ferlaade, elftes tout.

Daas is meschùme e grouss Hesig gewee fòr dich.

Loss dyr saage: S isch e grouss Masel, wenn di Aanmegains geroute. Wenn aaner ibrig blaibt, waas mer nid, was aanfange demit. Khunt schou emoul e Khoune, wo sou aane suucht, so hot er sicher di letz Zeefe.

© Texte et © enregistrement : Archives des phonogrammes de l'Université de Zurich

7 Doris Leuthard, Débat sur le nucléaire, émission « Arena » du 27 mai 2011

Sortir de l'atome est techniquement possible et économiquement abordable. Nous avons dû nous réunir et préparer un plan d'action pour les 20 prochaines années. La Suisse, site hightech, est un pays prédestiné au développement des énergies alternatives.

Durée 00:51

Es isch thechnisch mögliche, es isch wirtschaftliche zaalbar. S bruucht en Aasträngig, s isch seer ambiziöös, grad im Netz, das het de Herr Rohrbach richtig gsäit, da han ich ä no Chopfzerbrüchche. Aber we mer all jetz a äi Tisch sitzed, und jede für sich di Huusufgab macht, mir ä säid, wa chömer mache, mi münd e Plaan mache, münd richtig en Akzionsplaan mache, für die nögschte zwänzg Joor, de bin ich überzeugt, de stoot die Gsellschaft i zwänzg, drissg Joor no stercher doo als hüt, langfrischtig, mir werded i vilne Täile vo de Wält, wo Energi- und Stroomfrooge s Thopthema Nummernen äis sind, wo ali di glieche Probleem händ, hä mir wüerkli Schööse, mit üsne innovative Thechnologie de Häitech-Standort Schwiiz, isch doch predeschтиниert, für e so ne Situazioon und das miir chönd sääge, wenna äis Land cha schaffe, denn miir. Und ich wöts versueche!

© Transcription : Archives des phonogrammes de l'Université de Zurich

© Enregistrement : SRF Schweizer Radio und Fernsehen 2011

Des jeunes dans la ville de Zurich, Le parler jeune, 2009

Divers jeunes Zurichois ont été interrogés sur l'expression branchée de l'année 2009 sbescht was je hets gits [Le meilleur qu'on puisse trouver]. Dans les interviews, ils expliquent encore d'autres expressions d'argot qu'ils utilisent.

Durée 03:52

S beschte was je häts giits? *Jaa, sicher kän ich de!... filii... hüt ghörsch en überaal... ali verzeled vo dem. Ja, ich find en scho nöd schlächt!*

Isch gäil ja.

Benutz ich oft!

Reporter Roman Weber: S isch es Woort vom Joor worde, git s denn no en besseren etz?

Ääm... weiss nümme!

Ääm... näi ich find nööd, isch wükli s gäilschte Wort, isch wükli s beschte was je häts gits.

Jaa, langsam gaats echli... stresst echli langsam... all chömed mit dem Spruuch und, jaa...

Jaa, das isch uusgfaare, isch verbii.

Was isch in?

Jetzt isch... ja ich wäis nööd... was isch jetz in? Ales tuet mir wee!

Ales... ales tuets mir wee.

Ales... ales tuets mir wee... das isch min Lieblings!

Chas gits isch itz ä irgendwie öppis nöis!

Chas gits! Das isch etz di nöi Wersioon vo bescht wo je häts gits.

S bescht was jee häts gits nonig, oder? Jaa.

Ich han kä Ziit, aber defür e nöie Biit, oder das isch halt dän soo der... oder det drin häts Ziitig, aber hüt isch es nöd emal Friitig.

No nie pumst! Ja, aber isch so d Mäinig, mues mer ebe verstaa.

Was isch d Mäinig devo?

So... iroonisch halt!

Äifach ali die, wo sich so krass mäined und soo... säge mer das immer.

Gaa go wäine, oder... brüel ume... chli das.

Susch was machsch no hüt, wenn äine irgen öppis äfach soo säid... aso, wen ich mit im über öppis rede... nacher chunt er äfach driigschisse.

A, das isch de Schit! Das isch öppis, wo mer vil bruuched.

Tages-Aazäiger Onläin isch de Schit.

Zum Bispil.

Tschill de Lèebe isch miin Spruch.

Was isch es?

Äfach s Läbe tschile, will suscht dreet mer i dere Schuel dure!

Wie säisch, tschill...?

7

8

9

6

10

11

13

12

Tschill de Lèèbe.

Aber wie begrüessisch du en Fründ?

Hei Aalte, was git?

Hei du Süesse.

Süesse jaa, Hübsche.

Jea, uas ap? Was läuft äigentli? Ja.

Beibi! Ich säg alne: Hoi, Beibi!

Hei, Missgeburt! Oder tschau, was läuft? Oder irgend ööppis.

Aber wenn diir mitenand umgönd, ir hend sicher au gwüssi

Slengwörter, oder?

Ja, zum Bispil hei Schnägg, was läuft? Denn säg ich im Beibi... i säge das imer so.

Tschifteli.

Was bedütets?

So Gitare... albanischi Gitare... isch...

Was isch witzig draa?

Ja, Tschifteli! Säged Si mal Tschifteli, Si lached scho!

Guggsi pratte!

Was häisst Brättle?

Pratte! Das häisst Brüeder. Das isch so de Sleng, so.

Hei, Stailer!... Stailer...

Oder hei Star, wen äine sich krass füllt.

Vollpfoschte, genau!

Vollpfoschte!

En Vollpfoschte!

Was isch das?

Es Aarsch, en Mongo, en Tubel.

Du Böögg.

Was häisst das?

So wi: Du bisch unnötig, de isch unnötig gsi.

Ä wemmer gnervt isch zum Bispil, wenn öppert säit: Ja, mach daas! Säit mer: Ja, dini Mueter macht das. Eso.

Nimaals.

Nimaals.

Wohäär chunnt das? Was bedütets für diich?

Käi Aanig, en Koleeg häd aafange mit dem... Und s isch äifach... s isch niimals. Ales isch niimals.

Was gheeigsch du, gits no. Das isch zum Bispil: Mier reded über Fuessball, de chunnt äine äfach mit Schwüme, nacher säged mier: Hei, was gheeigsch du?

Ääm, falls mal Äine, käi Aanig, umgheit isch oder esoo, und debi grad gsait hed autsch, oder käi Aanig... dänn säged mir em halt äifach zum Spitzname Autsch, oder süscht... chli daas, und in ere guete Situaazioon passts halt amigs.

Wools, isch ää soo, isch ä, du häsch käi Aanig wie öppis, und wenn das machsch.

Was i vill bruuch isch: Schö mesō, schö mesō, ich haus.

Hei mit mim Schuelkoleg, Mann, isch huere schwirig.

Danke vilmol!

Käs Problem... chunnts im Fernsee?

© Transcription : Archives des phonogrammes de l'Université de Zurich

© Enregistrement : Tagesanzeiger.ch/Newsnet 9.12.2009

8 Adelheid Schwenk, Bouchoyade à la campagne, Steinmaur, 1958

La veille de l'abattage, les hommes restaient à la maison. Ils préparaient la bassine où serait plus tard mis l'animal mort. Les femmes avaient à faire à la cuisine, et lavaient les pots qui servent à conserver la graisse fondue. Le matin on se levait tôt. Ensuite, on tuait le cochon. Plus tard, on passait le foie à la machine à hacher et on en faisait de la saucisse. Ensuite, le boucher découpait le cochon.

Durée 05:57

Am Taag vorhëer, ob mer häd wele metzge, sind d Mane dihäime plibe und händ d Schtändli für d Sou, s Fläisch, yzbäize, und di grooss Schtande gwäsche und zwäg gmacht. Und nachhëer ischt äinen is Holz use gogen echli Haarz hole, dän nämli da Haarz von Tane, usem Wald, isch besser gsy zum Brüe weder da, wo me gchauft häd – de Dërbändyn ischt eben ä deby gsy.

D Fraue, die händ i der Chuchi z tue gha: Me häd d Schmalzhäfe gwäschen und zwäg gmacht und die vile... Salz, Pfäffer, Mutschgetnuss, Zimet, Müüsl, Böle – daa hät mer ales müse zwäg mache, dass, wän dän de Metzger cho isch, dass s paraad gsy isch. – Guet!

Am Marge hät mer bzyten aagfüüret, dass s Wasser gschtrodlet häd, wän de Metzger dän erschinen isch. Männgsmaal häd er dä es Schnäpsli na trunke und männgsmaal e Glaas voll Moscht. Dän isch mer abe, hät der Sou en Hälslig aagläid und hät die Sou verusegnoo und an Zuber anepunde, dass si paraad gsy isch.

Und e Wybervolch oder e Grosmuetter oder e jungi Frau, da isch glych gsy, häd e Chele gnuu und en Chessel und e Platte, zum s Bluet uufhebe; d Chele hät mer pruucht, da mer häd chöne s Bluet rüere, und in Chessel ye hät mer echli häiss Wasser taa, bsunders im Winter, wän s Schnee gha häd und chald gsy isch. – Guet.

Dän isch die Sou also aagruckt und dän (händ ere) händs eren äis putzt – z toodgschlage. Und de Metzger hät si gschoche und d Frau häd s Bluet uufghaa. Und wän daa fë(r)ttig gsy isch, hät mer s Bluet na fescht gschwunge und i d Chuchi ueträid oder i d Shtuben ye, und häd s uf d Chouscht ue gschellt, dass s waarm pliben ischt. Dë(r)zyt händs dunde s Haarz verchlopfet und in Zuber yegheit, s schtrodlig Wasser draagschütt und grodt, und dän hät mer d Sou packt und i de Zuber yetaa und hät si prüet, dass d Haar abglaa händ. Wän daas

gmacht gsy ischt, und so hät me si uf da Zuberbränt uegläid, und deet hät me si na fē(r)ttig gschabet, und de Metzger häd ere de Chopf abghaue. Und dēē hät mer ine Gelte voll chalt Wasser yegheit und häd ä(n) gschtungget, dass s Bluet und alles na furt ischt.

Wän daa wider richtig ja gmacht gsy isch, und so händs ere de Buuch uufghaue und händ d Tēerm usegnoo und de Borse; und vo dem Borseschmutz händ miir überuegnuu und händs verschnitte und i d Pfane yetaa und uusglaa und de Bōle dezueane: das isch dän i d Bluedwüürscht yechoo, dän nämli, mer bruucht uf so männg Liter Bluet so männg Liter Milch, Saalz, Pfäffer, Mutschgetnuss, Zimet und Näägelibulver; daa mue mer haa für i d Bluedwüürscht ye.

Dēzyt...sind...isch dän ä d Lābere paraat warde; dän hät mer Lābere gschnätzlet und händ na echli Znüüni gnuu, ob s ander dän wytersggangen ischt und s die Sou dän ganz verhaue händ.

Dän nachhēer häd de Metzger d Tēerm putzt und häd die Tēerm uepraacht. Dän sind also d Bluedwüürscht sind gmacht warde. Wäns ganz grooss zue und hēer ggangen ischt, händs na Lāber(e) - wüürscht ggēē. Da hät mer also d Lābere, wo me na vaarig gha hääd, d Lunge, s Hēerz, und de Hēerzbüütel, und eerscht na s Chesselfläisch - da hett y jez na bald vergässe z verzele - da isch de Schtich gsy, das Bluetig, wo mer de Sou um de Hals umen abghaue hääd, daa häd mer ä na müse süüde.

Und wän s nūme plüed häd i de Pfanen ine wāme s yegschtoche häd, isch es gnueg gsy. Dän hät mer daa dur d Hackmaschine duur gjagt und häd also dän d Lāber(e)wüürscht gmacht.

Und die hät dän de Metzger ä no zwääg gmacht, und dän häd er alls mitenand übertaa: D Bluedwüürscht und d Lāber(e)wüürscht. Dän isch d Hauptsach efēngs fē(r)ttig gsy.

Wän s aber ganz grooss zueggangen ischt na, häd s na Braadwüürscht ggēē. Dän hät me d Chrumbbäi abgnaaget und häd die Chrumbbäi, das Fläisch, ä na ghacket oder gwieget und no Äier uufgslage und Wyssmääl, und dän häd er na (e)maal aafange wuurschte; nu die sābe hät me dän praate, die hät me dän nüd müse süüde.

Und dän, dēzyt, häd de Metzger dunde, won er de Bluedwüürschte ghüetet häd - daa isch dem Metzger dän sy Aarbet gsy - häd er d Sou verhaue, s(i) usenandgnuu.

Und dän isch si ypäizt warde, hät me si in es Schtändli yetaa, Salz, Pfäffer, Chnobl ubere da Fläisch yegschtröit, und dēzyt händs dän im Seechthafe e Gelte vole schtrodlig Wasser gmacht ghaa, da hät mer dän in Schnee usegshellt, dass s abghaltet ischt, und hät Salz yetaa, bis s en Äi traid hääd, und da hät mer dän über s Fläisch yegschütt, dass s dän e Bäizi ggēē hääd. A vilen Arte händs aber trochni Bäizi gmacht: da händs nu Salz und Pfäffer draataa und Chnobl, und dän mit eme Glaas gschprützt. Sāb Fläisch häd sālber müse Bäizi zie.

Aber s ischt ebe nüd eso suuber gsy, s isch dän mängmaal eso gschnüderig

gsy, nüd, nüd suubers Fläisch, wo dän s Fläisch besser gsy ischt in ere nasse Bäzi – dän sauber gsy isch.

Und dän hät mer s vier Wuche hät mer dem Fläisch ghüetet und glueget. Nach vier Wuche hät mer s usegnuu und en Taag la hange, dass s hät chöne rächt vertropfe, und dän hät mer s is Chämi uetaa, ... i de... zu dene Chämibängel ueghänkt, und hät dän gfüüret, echli ghäizt, z erscht nu echli liecht, nachhäär echli mee, dass s schön langsam tooret hääd, bis dän dē Schpäck und die Hame pröttig gsy sind zum ässe.

© Texte et © enregistrement : Archives des phonogrammes de l'Université de Zurich

8 Entretien avec Ottmar Hitzfeld, entraîneur de l'équipe nationale suisse, émission « Schawinski » du 17 octobre 2011

Ottmar Hitzfeld se décrit comme quelqu'un de plutôt discret, qui a toujours suivi sa propre voie. A onze ans, il a été envoyé dans un internat à Mörschwil (Saint-Gall). Cette expérience a fortement marqué l'entraîneur de football.

Durée 01:41

Roger Schawinski: Und ich fröi mich ganz speziell uf min hüttige Gascht, de Ottmar Hitzfeld, zwäifache Wälttrèner, nichts weeniger als zwäifache Wälttrèner und Trèner, aktuelle Trèner vo de Schwiizer Fuessball-nazionalemannschaft. Mir käned öis sid vilne Jaar, Ottmar, drum red ich per du. Trotzdem mini erscht Fraag, Ottmar: Wer bisch du?

Hitzfeld: Ja, s isch scho mal schwer, vo sich selber z spreche, und ich bi sicherlich e Thüp, wo äigentlich seer zrückhaltend isch, e tüpische Alemanne...

Ja?

... der nid gern soo vil vo sich präsigt und der...

Das werded mer ändere i dere Sändig!

...jaa... bin i gspannt druff, was du mir ales entlogge khansch.

Wisoo? Wisoo bisch du äine, wo nüüt vo sich wott prīsgee? Häsch Angscht, das öppis füre chennti choo?

Näi, das überhaupt nit, sondern isch vilicht hengts echli a mit de Erziehung zäme, und das i halt au scho als gliine Bueb äigentlich immer ja im Mittelpunggt gstande bi vom Füessballgschee, aber nit etz im Mittelpunggt vo de Schüel, bi etz nid de Klasesprecher gsii, nit deer, wos grosse Wort gfüert het, sondern bi eher deer gsii, woo, ja si äigne Weeg ggange isch.

Mit elfi hät me dich is Internaat taa, das isch glaub ich scho preegend gsii, oder?

Ja, das waar für mich e schwiirigi Zit. Ich ha nit meese goo, sonder ich bi fräiwilig ggange, weil i tenggt ha, ja dehäm bini so streng erzooge, und wen i ins Internaat gang, da han i mee Fräihäite...

Isch es richtig gsii?

... und das het sich ser schnell als Geegetäil uusegestellt... und

... es katolischs Internaat gsii?

... s isch e katoolisches Missioonsgimnaasium gsii in Mörschwil bi Sang Gale, und ja de Taagesablauf het aagfange morgens um halb seggsi scho mit em eerschte Thaagesgebeet...

Ou...

... da isch no ggange, und dann noo, jaa Stuumdium vor em Früstügg und so witer, und s waar e strenges Programm, und dass, was mier gfeelt het war natürlich dann au der... de Füessball, weil de Ball isch äigentlich immer im Mittelpunggt vo mim Lebe gstande.

© Transcription : Archives des phonogrammes de l'Université de Zurich

© Enregistrement : SRF Schweizer Radio und Fernsehen 2011

9 BORNE AUDIO

Heinrich Häberlin, *Réflexions d'un conseiller fédéral sur la langue*, Frauenfeld 1930

Petit enfant déjà, mon dialecte d'origine de Weinfelden était influencé par celui de ma mère qui venait de Herisau. Lorsque plus tard je suis allé à l'école cantonale de Frauenfeld, le dialecte local a déteint sur moi. Après mes études, je suis retourné à Weinfelden pendant deux ans et demi, mais j'ai ensuite vécu pendant 26 ans à Frauenfeld et m'y suis marié. En tant que conseiller fédéral, j'ai longtemps été à Berne, et donc après dix ans d'exil du canton de Thurgovie, je parle encore l'allemand raffiné de Frauenfeld. Un vrai petit-bourgeois de là-bas remarque pourtant que je viens de Weinfelden.

Durée 04:18

Früener han i aliwill gmèint, es gèb nünt Schönners als wènn me chönn schwätze, wien èim de Schnabel gwachsen ischt. Aber wil i ietz emöll söll soo rede, passt s mer o wider ned. E vertrülleti Wèlt! Und i ha dòch schò vill Plèch ggredt miner Lèptig, aber i s Plèch ine, da isch halt wider öppis anders. -

Dè Mòrge han i nò tènkt, i chèmm drum umme, won i bim Vertwache ganz e ruuchi Schtimm gha ha, aber ietz natüürlech, wo s a s Schwènze goo sött, chiit si wider. Und de Profèsser Bachma mit siinen abschtimnten Oore chääm mer sofort druff. Dèmm han i zwòòr vo Aafang aa gsèt, i begriiffi ned rècht, wòromm er graad e Muschter uuslèsi mit son ere verschliffene Schpròòch, wien i si ha. Scho won i als Bueb waschèchts Wiifèldertüütsch ggredt ha, bin i dòch nie ganz sicher gsii, öb s ned e par Herisòuer Bròcke dri hèi vo der Muetter hèèr. Denn bin i vier Jòòr z Fròuefèld a der Kantonsschuel mit ale Tuurgòuer Dialèkte zeme choo. Nòchhèèr, won i us der Unifersiteetswèlt umme choo bi, hèt s mit zeerscht nò emöll für zwèiehalb Jòòr uf Wiifèlde gschlage als jungen Apfokaat. Eerscht im Vierenünzgi bin i denn, wie der Bèèrner sèt, «z grachtem» uf Fròuefèld choo, bi dòrt sèchsezwanzg Jòòr bblibe und han òu e Fròuefèlder ghüüròtet. Da hèt mer dènn natüürlech nò de Bòge ggee, das i ietz òu nòch mee als ze-e Jòòr Verbannig us em Kanton nò en abgeschliffes Fròuefèldertüütsch red. Ka rèchts. En richtige Fròuefelder Füdlibürger mèrkt mer aliwill nò de Wiifèlder aa. Wenn èin

emòll sèchze-e Jòòr lang «Shtaa» und «Baa» und «Laatere» gsaat hèt, im Früelig «Höviööli», im Sommer «Öüpere» und im Herbst an fremde Bömme Bründler und Lèngler gholt hèt zwüsched em Burgschtock und em Braatehart, so wört er da Wiifèlder Wèèrchtighääss nie ganz a s Fròuefèlder Sunntigsgwand – so lueget s natüürlech d Fròuefèlder aa - vertuusche.

Und wènn s mer tròumt, so trommt s mer halt mèischstens im Wiifèldertüütsch und vo Wiifèlde, und i höör wider all die Familieschlötterlig, wo men enand dört aahènt, vo s riiche Hafters und gshiide Hafters und Schtiere Hafters bis zu s Ronis und Galopps und Majeschttäts. Drom wör i nie als en rèche Fròuefèlder anerchènnt wèerde. Dèèr sait dòch «Schtai» und «Bai» und «Laitere» und nid «ned».

Aber wenn mer emòll z Bèèrn oben öppis Tumms gmacht hand und s chunt èine zue mer uf s Büro cho ufbegère, so chan er dènn sège: «Mir tuend s nid» oder «mer tond s ned» oder «mer tood s öd», so wèiss i dòch jedesmòll, dass das ales richtigi Tuurgouer sind, und wèiss òu uf öppe zwoo Schtund gnòdu, wo si hèèr choo sind. Denn chròpelet s mer um s Hèèrz umme und s wört sogèèr mèngmòll echli füecht inn Òuge, wenn s ned gèèr z wüeschtt tond! Sèèb han i denn nèmmlech rääss oogèèrn; denn red ii Tuurgouer-Tüütsch!

© Texte et © enregistrement : Archives des phonogrammes de l'Université de Zurich

9 Otto Frehner, Landsgemeinde d'Appenzell, Herisau, 1939

Le dernier dimanche du mois d'avril, nos hommes, de 20 à 60 ans, viennent de partout assister à la landsgemeinde. Peu avant onze heures, l'orchestre entre en scène et ouvre la landsgemeinde. A onze heures, les cloches de l'église sonnent. Le landamman parle en premier. Ensuite, on élit le gouvernement et la cour suprême. Après l'élection du landamann, du gouvernement et de la cour suprême, on vote le budget. De temps à autre, on décide d'une nouvelle loi. Finalement, le gouvernement et la cour suprême sont assermentés.

Durée 03:14

Sönd er òu scho anneren Appezèller Landsgmènd gsee? Hetòcht, er gönd lieber wääss y a wa för Fèscht, statt das er emòl of Tròge ue chäämid oder of Hòndwil, wènn d Appezèller mit em Tègen ònder em Arm a d Landsgmènd gönd.

Dòò chönd s aade dethèèr em letschte Sòntig im Abrele, üseri Mane, vom Chorzeberg, os em Mittelland ònd vo hender de Settere, èfach vo öberaal hèèr. Wèmmer aaden of Hòndwil a d Landsgmènd gönd, so nemmer zom Tègen ane no s Règetach mit, wils dènn halt gèrn strääzt. Òu häässt, d Hòndwiler Landsgmènd schicki als bachaab; aber sèb ischt nüd wòòr, sèb sägid gad d Vòrderlènder, wil s üüs Henderlènder òu gäär s tòndersch wool mögid. Ès sönd d Herisòuer ònd d Häädler aber, wènn näber säät, d Appezèller sèiid e chòge Völchli. Dènn sömmers wòòrli no kèmm schòldig plebe, sèb sömmers. Gsäät mues dènn no see, dass òu a de Trògner Landsgmènd scho tue hèt wien en Ooflòt, im Wètter ònd bi den Abschtimmige.

Am Landsgmèndstaag mues vom Manevolch öber zwènzg ònd ònder sèchzg Jòdre gäär als of d Bèè. S gòòt zwòòr jedesmòòl en eerbers Tschöppeli öber d Oserröödler Grènzén is Sang Gallisch abe oder of Innerroode, wo em glyche Sòntig òu Landsgmènd ischt. Öppen ènn hènkt dènn ime Wäldli sin Tègen an en Tannenast ane ònd hòlt e dènn z Òòbet of em Rockwèg wider aab, wènn er no dèi hanget. S ischt aber e nützigs Tue, statt a d Landsgmènd is Ossland z goo. Der èè oder ander blybt òu èfach dehèem ònd gòòt de sèb ganz Taag bis z Òòbet nie zom Huus uus. Wènn d Pòlize aber so ènn vetwütscht, so chòschts zwèe Fööflyber, ònd ässig hèt niemer kè vòòrig. Gschiet ene aber ganz rècht, dène fuule Tòndere, wòròm hòckid s dehèem ònd schimpfid deför wacker öber als s Jòdr döre.

Vo de Nüünen oder Zenen aa sònd üseri Stròssén aade brandschwarz vo Landsgmèndsgèngere: vo Mannsbildere, vo Wybervòlch ònd Goofen ònd allerlèi Gfeert.

Gegs den Älfe stygt d Musig of de Landsgmèndschuel ònd stimt e Landsgmèndslid aa. Em Älfi lüütid d Glögge vom Cherchetorn. Dènn macht de Zoog vo de Trömleren ònd Pfyffere d Ròndi of em Blatz ònd hòlt d Regierig, wo os em Ròòthus chònt, aab zom Landsgmèndschuel. A de Pöörteren ossert em Blatz ònd a de Fènschtere ròndòm luegid en Oomasse Frönti dèm Ufzog zue.

De Landame hèt s eerscht Wòòrt. Dènn wäälid mer d Regierig ònd s Obergricht; de Landwääbel nent s Meer uuf: «Hèr Landame, Hère Regierigrööt, getrüüi liebi Mitlandlüüt ònd Bòndesgenösse! Wèm s wool gfalt, das de Walter Ackerma vo Herisòu zom Landamen èrwäält wèèr, dè söll d Hand ufhäbe!... wèr e nüd wääle will, dè bezügs mit de Hand!»... Wèmmer dènn Landame, Regierig ònd Gricht wider binenand hènd, öber d Jòdrrechnig abgstimt ònd öppen e nüüs Gsetz aagnoo oder vewòrffe hènd, chònt no der Ääd. Ònd dènn entlòòt is de Landamen ònd säät: «Chònd guet hèè!»

© Texte et © enregistrement : Archives des phonogrammes de l'Université de Zurich

9 Simon Enzler, Hönd (Chiens) 2004

Né en 1976 en Appenzell, Simon Enzler est chansonnier et humoriste dans son canton natal. Il fait régulièrement des piges pour la radio et le magazine satirique Nebelspalter; et coordonne les Appenzeller Kabarett-Tage.

Durée 02:07

I ha ja scho all Hönd ghaa... also Hunde. Jo, i bi en rechtige Höndele, hä? Vo ale Here Leende han i scho di veschidenschte Hönd ghaa, zum Bispil en Maschtino Eschbaniol oder en Jugoslaawesche Offtscharka oder en Osserroode Pläss. Guet, de seb ischt nüt vil gsee, de säb Osserroode Pläss, uf Dütsch gsäät e chli en Wööglig. Uf all Fäll: Je internazioneischen, desto liebe. I säg all: Wenn s Schengene Abkome fö Hönd wäär, denn wääre me doch scho lang i de EU, globscht? Hä! Nei, aber Spaass bäi Säite, ernschthaf. I ha au all ehe di groosse Hönd ghaa, mi gfaled di groosse efach am beschte, hö. Für mii ischt en Hond sowisoo eescht en Hond, ab sechzg Kilo... Läärgwicht, aso oongfressne. Hö? I verstand die Lüüt nüüd, wo do dere chliine Pfutschelihönd heend, dere Föözli, hö? Irgend öbes en Pikineeseströpflig, oder en, en Tschutschuwuwu ode nebes. Wie Tschiuaua? Hässsts Tschiuaua? He? Jo ebe! Si häässid ja scho nüd richtig. Nei, en Hond häässst doch entwede Dogge, ode Schääfer, ode Pläss, hä? Abe siche nid Tschiuaua. Das sönd doch ke Hönd! Das sönd doch gröössewaansinnigi schizofreeni Müüs, wo böllid. Vedammti huere Hoochstaaple! Abe siche ke Hönd, göll? Nei, wie gsäät, mi gfallid di groosse eifach am beschte, göll, eerlich gsäät, abe münd emol die Zöchtege aaluege, wome hützutaags het. Me het doch föchelich öbetribe mit dere redimensioniete Chögli. Isch nüd woo? Wenn doch daa so e gstopfti Daa-me ires ferngstüüred Kanabeechössi Gassi füert, de mome doch säge, de Hund vekommt zum moodischen Akzessuaar! Ha?

© Texte et interprétation : Simon Enzler, Appenzell

© Transcription: Archives des phonogrammes de l'Université de Zurich

---

«Les Romands tiennent beaucoup au mot patois, ils le ressentent comme chaleureux et affectif, alors qu'en France il est perçu comme humiliant. Mais les jeunes, eux, sont fiers d'utiliser des mots rejetés jadis comme mauvais français. Savoir que le mot panosse vient du latin, ça fait du bien.»

Nicole Margot, 24 Heures, 1.5.2009

---

9 Niklaus Meienberg, Hend (Avoir) 1981

Niklaus Meienberg (1943-1993) est né à Saint-Gall et s'est suicidé à Zurich. Après des études d'histoire à Fribourg, il commence une carrière de journaliste, notamment au Tages-Anzeiger, à la Weltwoche et à la Wochenzeitung. Il publie ses reportages critiques et ses poèmes dans plusieurs recueils.

Durée 02:39

*wa mer nöd hend
hät niemert
wa mer nöd gend
get nimert
wa mer nöd chönd
cha niemert
niemert cha
wa mer chönd
niemert get
wa mer gend
nimert tuet
wa mer tönd
wa mer wend
wemmer nöd
nimert wet
wa mer wend
niemert schtot
wo mer schtönd
wo mer schtönd
schtömmen nöd
nimert gsiät
wa mer gsend
wa mer gsend*

*gsiämer nöd
nimert wöt
wa mer hend
wa mer hend
wömmen nöd
wa mer hend
hemmer emmer
wa mer send
semmer lenger
wamer chörblet
chörblet mer
wa mer förbet
förbet mer
wa mer worschtet
worschtet mer
wamer poschtet
poschtet mer
wamer moschtet
moschtet mer
pitti nei
taari säge
niemert hät
hend we mer*

© Texte : Die Erweiterung der Pupillen beim Eintritt ins Hochgebirge. Poesie 1966–1981 © Limmat Verlag, Zürich 1981
© Enregistrement : SRF Schweizer Radio und Fernsehen 1981 (lecture au Théâtre de Poche Biel/Bienne)

10 BORNE AUDIO

Hendri Spescha, Alla notg (À la nuit), 1970

Hendri Spescha (1928–1982) est né à Trun. Études à Zurich et Fribourg. A vécu à Domat/Ems. Enseignant, secrétaire de la Lia Rumantscha, rédacteur à la télévision romanche et député au Grand conseil. Il a écrit des récits et des pièces radiophoniques.

Durée 01:07

*las steilas glischan tras igl artg stendiu
e van en prozessiun solemn'enviers il di.
e mintgaton sepiarda in burniu
e crod'el stgir e sfundra ed ei buca pli.*

*tras roma greva glisch'in brausel clar
da tschien finiastras e dils mirs dil hospital.
in sault d'umbrivas blauas egl englar
e stratschs da plaid e schems davos igl umbrival.*

*sur ils lenzeuls sepalpan mauns tremblants,
ed uras crodan sco daguots egl infinit,
egliadas vitas taccan vid las preits.*

*anguoschas freidas pendan en las reits
e fan turnighels sil plafun grischverd e trit
e crodan giu sin letgs sco fretgs pesonts.*

© Texte : Pro Litteris Zürich 2010 ; © Enregistrement : RTR Radiotelevision Svizra Rumantscha 1970

10 Helena Michael, Usage, Zillis, 1986

Sur les huit enfants qui fréquentent ma classe, aucun ne parle romanche à la maison. Par contre, je parle romanche avec les élèves pendant la première heure de cours, et ça va très bien. Nous jouons ou je raconte des histoires. Les gens de la commune critiquent le fait que les enfants parlent allemand. Je dis toujours qu'ils devraient parler romanche avec eux ! A l'école primaire, le maître Mani donne une heure de romanche par semaine. S'il n'y avait pas de jardin d'enfants, Mani ne pourrait pas continuer, car personne n'apprendrait le romanche.

Durée 01:26

Jou ve ussa gest ve jou otg unfànts ca vegnan propi regular a da quels e nigns bagliafan rumantsch a tgea. Egnà bagliafa cun igl bab near igl bab cun ella, ella dat rasposta tudestga. Jou bagliaf lainsa gir. L'amprem'ura fetschiou adeg'n'ascheia, fetschiou giois cun els, lecziùns raquent istorgias a fagiagn igl tema a tras, a quegl va tut par rumantsch a cun me dascur'ign els rumantsch, mo trànter els e natiral tut tudestg, quegl seiou gnànc pratender oter; cu i bagliafan a tgea las mamas en tudestgas. Jou ve igl sentimaint i amprendan bagn, natiral, la gliעד

*da la vischnànca criticescha, strusch or sen veia eni tut tudestg, jou gitg adegna:
vus stuez bagliafar, tgi ca sa sto ruschanar rumàntsch cun els. Igl unfànt e meg-
na flevel, el da far igl. Alu vainsa ussa gest bien. Ala scola sut vean igl surmester
Mani c'è rumàntsch a lez dat lu là igl rumàntsch egn'ura l'eamda. Jou ve schon
vieu quegl ord igl natur c'igl àn, raquentan bagn a jou ve igl sentimaint, sch'igl
fuss natiral nigna scoleta, savess igl surmester Mani betga far anavànt anzatge
an scola; e gea cler, lu savess'ign quels, amprandessan gea nigns rumàntsch.*

© Texte et © enregistrement : Archives des phonogrammes de l'Université de Zurich

10 Clo Duri Bezzola, Poésie, 2002

Clo Duri Bezzola (1945–2004) est né à Scuol en Engadine. Enseignant à Oetwil am See. Cofondateur de la revue Litteratura et des journées littéraires romanches à Domat/Ems. Auteur de poèmes, de prose et de pièces de théâtre en romanche et en allemand.

Durée 01:16

Durada

*Nus esitain
sco'l vent
ed il nivel
tranter gnir
e partir*

*Spetgain
ch'il tschiel
ans regalia
ses blau engulà*

Videzza

*La mar
tenda
sia fina pel
vers il tschiel*

*Scriva mes num
es ses schurnal
d'oddisseas*

*Sco
equinozi*

Dauer

*Wir zögern
wie der Wind
und die Wolke
zwischen Kommen
und Gehen*

*Warten
auf ein Geschenk
vom Himmel
das gestohlene Blau*

Zeitleer

*Das Meer
spannt
seine dünne Haut
dem Himmel entgegen*

*Trägt mich ein
ins Logbuch
der Irrfahrten*

*Als
Tagundnachtgleicher*

Tarda stad

Chavar
cun la furtga
en la terra
sultgar la crusta
il segn da depart

Tut superà
e
preparà per tut

Nachsommer

Mit der
Gartenkralle
in die Erde greifen
die Krume lockern
das Zeichen zum Aufbruch

Alles überstanden
und
zu allem bereit

© Texte et traduction : Gertrud Bezzola-Müller, Stäfa; © Enregistrement : Gertrud Bezzola-Müller, Stäfa
Source : Lenzburger Lyrik Lesungen 2002

10 Fabiola Carigiet, Trent'onns / Dreissig Jahre (Trente ans), 2002

Fabiola Carigiet est née en 1963 à Coire. Enseigne dans une école professionnelle à Berne. Rédactrice à la revue Litteratura. Contributions pour la radio romanche. Auteur de poésie lyrique et de prose en romanche et en allemand.

Durée 03:15

Trennt' onns

Bien gi, oz ei in bien gi, gie oz eis el buns

Scher el sablun grisch ner
l'ossa che smacca giun plaun
patratgs che pendan el cauld
daghiran sco tschera
sin miu tschurvi
Jeu dumbrel la detta-pei: trenta

Clara e veider sun jeu oz
vesel profund ed audel lunsch
sefauldel permiez
entschatta e fin

Gia passa
da vart umbrivauna
la pial
Jeu litgel e fredel affonza

Fleivla e metta
tentada da temas sco cuolms
sun jeu

Dreissig Jahre

Guten Tag, heut ist ein guter Tag, ja heut ist er gut

Ich liege im grau schwarzen Sand
bleischwere Knochen
drücken mich nieder
In der Hitze hängen Gedanken
tropfen wie Wachs mir ins Hirn
Ich zähl meine Zehen: dreissig

Klar wie Glas bin ich heut
sehe tief und höre weit
falt mich entzwei -
Anfang und Ende

Welk schon
an schattigen Stellen
die Haut
Ich lecke und schmecke Kindheit

Schwach und stumm
geplagt von berghohen Ängsten
bin ich

*affon oz
Traiel la pial
sur tgau ed ureglias
e lasch curdar mei
el tievi*

*L'egliada sbassada
traversel cuntrada
rimnel puorla
e semnel*

*Vegliandra grischa
stauncla dad esser
sun jeu
Oz sehonel da nuot
hail vii tut
Unfisa bandunel
il giug*

*Dis en
dis ora
laghegiond el stgir
traiel ils fils
e nuel
la detta-pei*

*tschappel muostgas
las steilas pendan memi'ault*

*Kind heut
Ziehe die Haut
über Kopf und Ohren
und lass mich fallen
ins Laue*

*Gesenkten Blickes
durchquere ich Landschaft
sammle Staub
und säe*

*Grau Greisin
des Lebens müde
bin ich
Nichts kümmert mich
heut
hab alles gesehen
Gelangweilt verlass ich
das Spiel*

*Tagein
tagaus
im Dunkeln lauernd
ziehe ich Fäden
verknote ich Zehen*

*- schnappe ich Fliegen
die Sterne hängen zu hoch*

© Texte : Fabiola Carigiet, Berne

© Enregistrement : Lenzburger Lyrik Lesungen 2002

11 BORNE AUDIO

Sophie Hunger, Die Fahrenda (Les gens du voyage), 2006

Sophie Hunger est née en 1983 à Berne. Musicienne, auteur-compositeur-interprète. Elle a donné une nouvelle version de *Dia Fahrenda* créé originellement par le chanteur grison Walter Lietha.

Durée 01:42

*Säge tüenz di tegend stähle und
die tüend fremdi chinder quäle.*

*Die lüüt sind bruun und gsehnd gsund us
und schön sinds, dass mer stuune muess.
Si läbend freier als alli andere zäme,
aber die andere sägend me sötti sich drum schäme.
Und in ihrere mitte git's e frauezimmer,
si gsend si alli ganz genau a ihrem flimmer,
das isch ihri lillie oder ihri dornrose,
sie macht männer zu helde in kämpferpose.
denn luegt sie stolz i d'auge vo dene buebe,
dän laat si ihre kopf i irne arme ruebe
und d'auge steched gförlich umenand,
und eine treit e mässer in sinere hand.*

*mis bluet das rünnt döt us däm dunkle,
wo mer ghöre ka die tote munkle,
wos stei git wo hell tüend funkle,
wo mer träum dri ka go tünkle.
und au i will endlos fahra
und wil öi wunder offebaara.*

© Interpretation et © enregistrement : Sophie Hunger (Two Gentlemen, Lausanne)
© Texte et musique : Walter Lietha, Coire

**11 Georg Hitz und Hans Brunner, Conversation entre un chasseur et un paysan,
Seewis/Küblis, 1926**

Pour le chasseur Hitz, la chasse aujourd'hui n'est plus qu'interdits. Depuis que les « doc-
teurs de la ville » la ramènent, il n'y a plus que des frictions. Avant on était plus libre. Avant
aussi il y avait la fièvre aphteuse, et on n'avait pas interdit la chasse pour autant. Le paysan
Brunner n'est pas du même avis. Les chasseurs devraient tenir compte des paysans. Le
chasseur Hitz s'excuse d'avoir provoqué le paysan Brunner. Ils rejettent la responsabilité de
la maladie sur les vétérinaires.

Durée 03:43

Gerog Hitz: Grüezi Jooggi, bischt huusli?

*Hans Brunner: Äso en bitz. Guetä Taag gäbi Gott! Du gäischt gwüss uf d Jagt?
Säb schüü gòòn i, i hò zwòòr gwüss gmäint, i well hùür nid gùù, aber der
Tüüfel hât mi duä glich no plooget.*

Ähää, gält, där Hürni fäärä hed der ggliebet?

**Jaa, was, äs ischt überhopt käi Jagt mee, nüüd as Verbott, as s em Tüüfel
draab gruuset. Sit dass diä schtudiertä Ggalööri ds grooss Wort füerend,
git s nüüd as Hooggeriä, früener häsch no eben etses chönä machä.**

*Gäll, bi Gott, das büessed er jetz, we der machä chönnted, was er gäärä wet-
ted? Jaa ja, säab schoo. – Was mäined er dn äigentli, ier Hèrä Jeger? Ander
Lüüt siä nid au Lüüt? Mä mues doch gwüss au uf di Puurä luegä! Wenn der
Präschten überaal uuspricht, cha mä doch gwüss d Jagt nid erlauppä.*

**Äch, göng mer äwägg. Mer hend der Präschttä afä mee ghòò und si hend d
Jagt au nit verbottä. D Jeger hend d Chranket no niä umhä zogä.**

*Säp chascht nid sägä. Ummertüüflä tüend sch überaal und uufpassä tüend
sch käi Dräck. Däi, das gsien i daa guet gnuet. Daa chommed sch van allä
Siitä här ueher und apper, und wen i nid teti wiä ä Verrüggtä, hätt i am
Aabed dä Schtall und ds Hüüschi voll derä Taggdiebä. Und moorendesch
denn gwüss au den Präschttä, säp chann der sägä.*

**Ämòòl mee as d Puurä züühend d Jeger der Präschttä nid umhä. Gschuld,
das mer der Schwiineri nümä loos chönd, sind d Puurä sälber. Si passend
nüüd uuf. Ämòò ... hä, wenn ämòòl äinä d Chranket im Schtall hât, sä
mäint er, di anderä müessend si au haa. Soo sin si hald, si vergunnend
enanderä ds Wiissä in den Augä.**

*Hee, hee, pass em bitz uuf, was d säischt! Gschieder weer, er tetted schaffa
wiä ander Lüüt au und lüessed d Jagt uf der Siitä. Ds Frässen us em Huus
äwägg roben und d Chind und und und und ds Wiib lan daarbä dehäi-
met, säp chönnd er. Wen ii in der Regierig weer, denn weered er dn hùür nid
uf d Jagt, säp chan e ni sägä!*

**Soo soo, wenn duu in der Regierig weerisch, hä hä! Jaa, äigentli weer s
gwüss glich, ob ä Narr mee oder weniger im Chläinä Root weer.**

*Dä Narr bhaalt nu für dii. Wäischt Hitsch, wenn dier di Tümmi im Grind we
tetti, müesstisch luut Schräi laa.*

Säp chönnti schüü sii, das i nid söfel uushaaltä möchti wiä duu, uuni mi z chündä.

Gang du jetz, mach, das d äwägg chuscht. I mag mi nid ergerä und lenger schtriitä mit deremä Lümel.

Ii tuä s den no nid ämòl uugäärä. Nāi los Jooggi, i ha di gwüss nid welen uufzüühä, mer sin hald beed gschwind im Tolder, und das ier Puurä afä uueduldig sind, begriiff i schüü, aber tschuld sind d Väädöggtter. Äsiä hät mä khäi ghāa, und duä isch mä mit der Süüch albig fertig woordä.

Jaa, säb ämaal woll. I han s afä bald wiä der ander; mä sötti ds Vee la lauffen und di Döchter iischpeerä.

Göönd er baald van Alp?

Mit dä Chalber sind sch geschter apper. Aber jetz törfemer daa nid uuslaan, das isch es hellis Züüg. Ünschä Voorschtand mached au Pschlüss wiä ä Maan ooni Grind. Aschtatt asch d Chalber bin dām Hälmiwätter dopnä ggl-aan häind, chömmer schi jetz daa in dä Schtällä ummer la räaggä.

Jaa, we mä jetz noh äswäär hed zum nä tuä? Aber...denn gengi s no...aber ii hett nid ämòl äswäär dehäimed.

Säb han i au nid. Urschlä, ds Wiib, ischt di halb Zit uf em Schragä.

Soo, was hät si?

Ja, was hed sch? Es ischt äini wiä en aalti zerritni Stoossbänä. Luä, wen d Lüt ämaal aalti sind, sötti mä schi erschlaa, so hätten sch Rueb.

Säb isch nid ämool sicher. Wäisch, der ander Seewiser hät ämool mid emen Oggs gfuerwärdet und nä tonderli überladä gchää, und duä wien er denn äsoo über nä iighauü hät, isch grad der Pfarrer derzuä chüü, und...err... zuä mä gsäid, är müesi nid albig triibä und das aarm Tier au äsiä la ruebä lüü. Duä git der Seewer dem Oggs noh ä Schmutz und säid zum Pfarrer: «Däär chann denn ruebä, wen er tood ischt, und mier müessend denn eerscht noh woogä!»

© Texte et © enregistrement : Archives des phonogrammes de l'Université de Zurich

12 BORNE AUDIO

Giulietta Martelli-Tamoni, Notre dialecte, Cama, 1970

Notre dialecte est plutôt âpre. Je parle du dialecte d'autrefois, car celui d'aujourd'hui est très mélangé. Voici la preuve : Il y a plus de cinquante ans, j'ai accompagné une vieille dame appelée Filomena à Bellinzzone chez le médecin. Après que Filomena a raconté quelques anecdotes de notre village, le docteur a déclaré que notre parler ne ressemblait pas à un dialecte, mais à de « l'ostrogoth » !

Durée 03:45

El nòšt dialèt l'è pitòšt dur, ma savurìt e guštós. Mi a parli de chèl de na vòlta, miga de chèl de adèss che l'è prond imbaštardìt.

Per dâven na pròva, a véi cuntâf sù còsa m'è capitò pròpi a mì, pensé, pissé che cinquant'ann fa. A séra nàcia giò a Borgh a cumpagnà na vegiòla del dotór, un dotór bonàri, pròpi ala man, mòrt già tanti ann fa. Apéna l'a savù che m vegnèva dela Mesolcina, inscì per tiràmm un pò in gir el fa: «Alóra, donétt, a végnuv dela val di gatt?» E la Filoména, prònta: «Sì, scior dotór. Em s'è scià in d'un sit ch'i gh'a tut l'ann la toss.»

El dotór l'a soridù per fòrza, pé la gh domànda: «A sii šposàda?» E lee, švèlta comè na š'ciopetàda: «Diuninguàrdi! Avrissa dovù recitài parecc vòlt chi litanii!»

El dotór, che s vedèva che l godèva un mond: «Litanii?»

«Sì, scior dotór. Chi di matàn de maridà. La i sa miga? San Mamètt, famm catàn n omètt, San Rafaèll ànca un pò bèll, Sant Omobón che l sia bon, San Policàrp che l gh'àbia i š'carp, Sant Ešpedìt e se pudì quài gheitt, Sant Ernèšt che l sia onèšt, San León che l sia miga un fanigotón, San Sevér che l sch'còliga miga i bicér, Sànta Liduina che l vga miga a pedrìna.»

El dotór el vegnèva bèl e négher del rid, e sicóme l'éra un oràri, che l gh'èva più visit, la gh ciapàva dent gušt a inviàla fòra. (I)n del vedé chi man inscì sècc e nodós la gh dis: «Oh nonéta, i fài dal gran lavorà, nè?»

E le la s vòlta vèrs mì: «Te vecc che moštàzz el scior dotór?! L'a bé indovinò che som miga štàcia ilò coi man in sul consalò a fà la batagéra e a cantà sù tecch e merlècc.»

E mì a špiegàgh che in sul consolò al volèva di «in grémbo», batagéra «chiacchieróna» e tecch e merlècc «pettegolèzzi e maldicénze».

Chèl póro dotór, che l gh'èva de fà a štà séri, la gh domànda: «I lavóra la campàgna?»

E la Filoména: «De gèrli e gambàz sui špal a n'ò inforò parécc. E matin e sira a nasèvi sémper a reguaià i mè beš'c. Ma što socóra am som righida domà cola Balin, ma l'éra scià che de lacc la n fasèva più pòch. O dovù decidum de vèndala ala féra. A gh'ò dacc l'incombénza a chèl malambrèto moltrùggh de (u)n martùff de (u)n calùmer d'on Luís, e a gh'èva dicc de miga molàla men de dusént e do pèzz, e lu, chèl mazzùcc de n nortò de (u)n mentèdes, l'a molò na pèzza!»

E piangiolénta la va innànz: «E mì a som scià pòch men dela me pòra sghèrla:

l'àlter dión, in del nà in del canvètt a repónn tarlòccch, perchè a podève miga vér chel àrgagn de m mašlòss, a som scarpusciàda e a som nàcia giù patàra, e adèss a gh'ò i gamb ch'i am fà iacom iacom, i am bùba i orécc, am par de vess un mecc štorbèll, e in fin de l'àscia a stò pòch a gnì anca balèrcia!»

El dotór l'a più podù tegniss; l'è dacc fòra in d'un š'ciopón e l m'a dicc: «š'cūsem, car i mè donètt, ma schta ròba chi l'è minga dialètt ma oštrogòtt!»

© Texte et © enregistrement : Archives des phonogrammes de l'Université de Zurich

12 Reto Piconi, Les chasseurs de Bondo, 1926

En septembre à Bondo, on peut voir les chasseurs dans la rue ou dans les cafés. Ils discutent de la chasse qui les attend. Au soir du 8 septembre, on les voit s'en aller le fusil à l'épaule, la gibecière pleine et les chaussures cloutées. Le lendemain, au point du jour, ils sont déjà loin en haut, sous un sapin, un aulne ou une corniche. Le soir, les chasseurs reviennent au village avec leurs proies.

Durée 02:23

Chi ca va i prim di da stémbar giò per lan cuntrèda da Bont no s'po de èlter chi as farmè curiuus e guardè la seera i grüp da caciadúur e tsumpf u al parlamènt danènts üna chèssa, sù la štrèda o in platsa. L'è pròpi là indua che i caciadúur i discooran e prepaaran i se plèn. «Er i sum štac ent la Bundèšca e sot al dènc dal luf a i era sù üna malga da camóc. Tö fo la cacia e va ent er ti dumèn, ka int ün dí ti n ciàpa tri o quáter.» – «ma tí, parchè noi at mèss sù al sèl sù la cuua?» - «Bèla, al füs tròp còmot per uèlter caciadúur!». Ma i caciadúur i nu s lašan mia fé téma er ca i camoc de la Bundèšca no dbien sù al sèl sù la cuua.

La sera del ot da stémbar, in cuura ca l è ènca nòc tū vee endéé col šlupét inšpála, la bólgia pleena, lan šchèrpa farèda e i baštún. Za i ve šparí de drè lan ùltima chèzza e s'invían vers mòta. La prima farmeeda i la fan in Laret sot al vadréc. Laret l'è um bel mont. I cuntadín, lam vaca, lan chèvra e tuc i armént i štan ent gügeent. Al prim ca va ènt Laret l'è da sòlet quel om da la bèrba con lan se chèvra e per lam pudé mulger la dumèn a i dà nagot da mangé sül di e lan laša paškulè tüt la nòc e la dumèn la vegñen bèla sadóla col pec plen da lac.

Quel da la bèrba l'é l'om da Laret. Al šta pū güzént la ent chi fora Bont. Al prim dí cal riva ent al fa pook. Al dí dré ün tsic da püü, al terts dí al fa saltè la fèlc éncia da pū e al quar dí al pèr c'al vööla trè davent tüt quanc i saš del la Bundèšca. Al füs bem bun.

Ma i caciadúur i no s'contentan de štè ènt Laret e la dumèn sül fè dal dí i s trövan già sù la cima, sù dašpér i pits sot ün piñ, ün drèlts o ün grüf sül pašcul day camoc. La sera i genituur i špécian i caciaduur sül pun da Bont. In en cia plèm plèn i caciador de la Bundèšca cu i camoc in špala. «Guerda chi bèi becn.»

© Texte et © enregistrement : Archives des phonogrammes de l'Université de Zurich

13 BORNE AUDIO

Emilio Zanini, La parabole du fils prodigue, Caveragno, 1913

L'histoire se trouve dans l'Évangile selon Luc : Il était une fois un père qui avait deux fils. L'aîné était un grand travailleur, par contre le cadet était un homme mauvais. Ce dernier dit un jour à son père qu'il devait lui donner sa part d'héritage, car il voulait partir. Alors le fils partit et vécut une vie dissolue. Après quelque temps, il remarqua que l'argent lui manquait. Malgré la honte, il décida de retourner chez lui. Le père, qui avait prévu le retour de son fils, l'accueillit tendrement.

Durée 02:10

Um dí, nòstru Signór l'a čüntáu sū sta parábola. Séma na vólta u i era um pá, ch'èva dūi tusōi. Cu gröss l'era m laurantóm ch'a rüzava da matígn tru nōcc, qualt invéce l'era um tá catá, ch'a i piesgèva la ligría e lu béll timp. E um dí, u ciapa sciá lu pá e u i dés: «Pá, a vōgl ná pal mund a tantá la furtūna; dèm la mè part i la spartizzióm dla vòscia ròba!» Lu pà prima u i a dicc: «Varda cu ti fè!» Ma quall l'a tignicc dūr e lu pá l'a moláu. Lu bacu quan d l'a bŭ lu fècc sō l'a pinsáu da točè lu cèl cui did, l'a dicc alégar cun chi d čá, e vía. E fign ch'u n'a bŭ, l'è nada da dó: fèst, ligriōi, amísg, che sèrv a dí? Ma um béll dí u s'è nincorgiŭ d l'era sciá nèt, sbris. Mint a s fa iglióra? L'a prováu a ná dai sō ... dai sòci dal ligriŭ vècc, ma chia quan ch'i a sabŭ d l'èva diventáu pòuru, i na l'a vlŭ cugnuss pŭ, sichè lu pourásc u s'è busgnèu adatá a ná fór'al bósč a čŭrá ciŭ e cuntentass da mangè gian cun lór. L'era dŭra!

E intánt ch'u sbiosčeva cu damagleróm, u pinsava: «E dí che alò a čá mèia i sta inscí bég: da mangè, da bèu, da dormí per tütt! Anče lu pénsč servitúa u sta mégl che mi. Ch'a tornassa a čá? Lu pá l'avréss magari cumpascióm, e u m torneréss tò cum lŭi.» La vergógna (l)a l'a tignicc indré um gran pèzz, ma pŭi um dí la fam e la fana l'è bŭda püsséi fòrta che la téma, e u s'è mèss ign strada. Quan d l'a vist a vanzá sciá [la su] čá, u s'e fermáu sénza curácc; ma lu sō pá, ch'a sèva mint d la vlèva ná a finí l'afari, u l'a sp... u l spicèva déss; e cu dí l'era sŭ i la lòbi a vardá sgiŭ pal stradóm se ch'u... se d gniva l pòuru tós. E u l'a vist, e tütt cuntint u i è curíd incrunta; e intant che lu pourásc ch'u s nugèva sgiŭ per dmandá pardóm, lŭi u s l'è tiráu [sŭ intór al čöll] e u l'a carináu senza finí.

© Texte et © enregistrement : Archives des phonogrammes de l'Université de Zurich

13 Gabriele Alberto Quadri, Redòort (Biographie lyrique), 1991

Gabriele Alberto Quadri est né en 1950 à Vaglio/Tessin. Après des études à Zurich et à Pavie, il enseigne à Cagiallo Capriasca. Il écrit également des pièces de théâtre et des textes en italien et dans le dialecte de sa région natale.

Durée 00:32

*Regòord ch'i coa sott ar föögh
d'on móont ch'a cròda pòoch a pòoch
d'on prò ch'a séca in d'on bosch
comè föia, mondadüsc, spöia
di pòvri mòort fòra in di löögh.*

*Di müür a secch ch'i va tocch
resta 'na smagia, poca roba,
quèercc cont i piòod ch'i bürla giò,
ona rongia, on pozz, on nóos,
on nom süi cassín vöid : Redòort.*

© Texte : Gabriele Alberto Quadri, Cagiallo ; © Enregistrement : Hanspeter Mäglin, Ettingen
Source : Fonoteca Nazionale Svizzera, Lugano [MC Poesia in dialetto ticinese I 1991]

13 Teatro popolare della Svizzera Italiana (TEPSI), Certains l'aiment chaud, 2011

Ce document donne à entendre une scène du film de Billy Wilder *Some Like It Hot* (Certains l'aiment chaud) de 1959. En 2011, le théâtre populaire de Suisse italienne a doublé ce film en dialecte tessinois. La société du TEPSI, fondée en 1999 à Lugano, s'engage pour la conservation et la diffusion du théâtre populaire et la tradition du théâtre en dialecte de Suisse italienne.

Durée 00:26

E vi altri se la nova sassofonísta e la nova bassísta?

Sí sí... hé... mi a sum la Daafne e questa l'è la... hé... la Jósefine!

He! Vegni deenta deenta, mi ma ciami «Zücar candí».

Salve! «Zücar candí»?

Ho cambià nom, a ma ciamávi «Zúccherò Kandinski»

Polacca?

Sí! Sum nassüda in una famiglia da sonadò. La me mam l'eva pianišta e l'me pa il dirigeeva.

Ah sí? Chell'urcheštra?

No il dirigeeva il tráfic!

AAh!

OOh!

© Texte : Archives des phonogrammes de l'Université de Zurich
© Enregistrement : Teatro Popolare della Svizzera Italiana 2011

13 Francesco Alberti, Anecdote du Malcantone, Bedigliora, 1939

Il était une fois deux voleurs. Le premier dit à l'autre : « Ecoute, et si on prenait les deux poules du Tonio qu'on a pas volées hier ? » Les voilà bientôt dans le poulailler de Tonio. Comme le premier tendait la main pour attraper la poule, il sentit un coup dans son dos et s'enfuit affolé. Un peu plus tard, le deuxième vécut la même chose. Les deux voleurs pensèrent qu'ils avaient dû être frappés par le diable. Tonio ne réussit pourtant pas à garder le silence, et peu de temps après tout le village était au courant de l'histoire.

Durée 02:54

Una volta u gh-éva dü ladra, e vün u g dis a chél alt, u g dis: «Uei, Barbis, a i ét sclifrè tüc i galinn du Tògn? - E r Barbis u fa: Car ur mè Lòssura, u gh-è piü gnanca ur bècch! - E r Lòssura: Di mò, e s éssum da na a tò chi dó ch ém lassò par suménza, tant da véch da morà i dénc dumàn? - E r Barbis: E m a da na? - E r Lòssura: Ném!»

E sü e sü i gh gira intórñ ar pais, i ciapa ur senté é in tré batidó i riva sót ar pulè du Tògn. Quand c u g manca un tir da sc-ciòp, ur Barbis u fa: «E-l mia méi, Lòssura, che mi am féma chi a fa da pianton? U s sa mà! - E r Lòssura: Tu g r é adòs ra stròfia, è! - L è mia par chéll, u fa ur Barbis. - E r Lòssura: Par cuss è-l, dóca? Bén, bén, a ram-pigherò-sü mi e a t portarò anca ra tò part.»

E sü ur Lòssura, ch i g ciamava Lòssura parchè l éva bón da rampigà anca in-süi mür. U riva ar pulè, u punta ur üsc, u va dént, e intànt c u sclungava i man par ciapà i galinn, pàmpeta, una le-gnada attravers ara sc-chéna. Ur mè Lòssura via cumé chél di cót. Ur Barbis, c u r véd a passà giü cumè n sctrelüsc, u g vósa-dré: «S è, diàvul? - E r Lòssura: Mi, ra mè a g r ó, va sü tì a tò ra tóa!» S a-l da fa ur Barbis! U tò sü e u va n-du pulè par ritirà ra sò part. L è apéna dént, e sc-gnacch, na tarelàda in-sur copin. A podì capì, ur Barbis u fava föch cui zòcur giü pai mòciul.

Quand che l è rivò in fònt, u véd ur Lòssura setò in-sur un mürét c u s gratàva ra sc-chéna. U voréva dighen quattrà, ma quant c u r a visct inscì darenò, u g-a dicc dumà: «Chi è-l mò chél demòni? - E r Lòssura u g-a rescondü: Mi già, a g r ó mia dumandò! - E mi gnanca, u fa r Barbis. Ma l è mia giüscta: I dis che ra castégna la g-a dumà na cóva, é chi ca ra ciàpa l è ra sóa; e quanti cóv a ga-i i galinn? - E r Lòssura: I dis anca che vüna par ün fa mà a nessün, ma mi ra sc-chéna e ti r copin u m par ca gràtum tüc dü!»

Ur Tògn l e mia sctacc bón da tasé, e ar indomàn tüt ur pais u séva ra sctòria, e i n a facc na pèl.

© Texte et © enregistrement : Archives des phonogrammes de l'Université de Zurich

LES DICTIONNAIRES NATIONAUX

A côté de nombreux lexiques régionaux, nous avons quatre grands dictionnaires nationaux qui rassemblent et fixent le vocabulaire des différents dialectes suisses. De grandes personnalités les ont créés dans la seconde moitié du 19e siècle et au début du 20e siècle.

Schweizerisches Idiotikon

Le **Schweizerische Idiotikon** est le plus ancien des quatre dictionnaires nationaux de Suisse. En 1862, soit il y a 150 ans, le « Verein für das Schweizerdeutsche Wörterbuch » était fondé à Zurich à l'initiative de Fritz Staub (1826–1896). Celui-ci lança un appel à la population : les enseignants, les hommes d'Eglise, les linguistes et les juristes, les médecins et les corps de métiers les plus divers « en communication avec toutes les couches de la population » étaient invités à collecter les mots et les expressions « qui font défaut à l'allemand, ou qui ont chez nous une signification et une construction particulières, ou diffèrent par la prononciation, la déclinaison ou le genre. ». Largement répercuté, cet appel amena de nombreuses contributions au projet, et Fritz Staub put commencer à travailler les matériaux qui lui parvenaient. En 1881, les éditions Huber à Frauenfeld publiaient la première livraison du **Schweizerisches Idiotikon**. Le terme **Idiotikon** pour désigner un dictionnaire de dialecte a commencé à s'établir au 18e siècle ; il est formé sur l'adjectif grec *ídios* qui signifie « propre, spécial ». En 1990, quinze volumes étaient publiés et trois éditions du Quellen- und Abkürzungsverzeichnisses (1903, 1951, 1980) et l'Alphabetische Wörterverzeichnis zu den Bänden I–XI (1990). Le 16e volume sera achevé en 2012. Depuis septembre 2010, tous les articles imprimés du dictionnaire sont librement accessibles sur Internet. La fin du projet est prévue en 2022, le dictionnaire comptera alors 17 volumes.

Glossaire des patois de la Suisse romande

Le **Glossaire** est fondé en 1899 par Louis Gauchat. Contrairement à l'**Idiotikon**, les données sont collectées systématiquement à l'aide d'une liste de 350 mots. Le **Glossaire** s'attache d'abord à définir le vocabulaire des patois. Mais il documente aussi le matériel linguistique typique du français régional de Suisse romande (les romandismes). De plus, il contient des occurrences de patois et de romandismes tirés de documents en latin, en français ou en patois d'avant 1800. On y trouve aussi un grand nombre de toponymes et de patronymes romands. Au cours du 19e siècle, le nombre de locuteurs dont le patois est la langue maternelle décline drastiquement. Seuls 1 à 2% de la population romande connaissent le patois. Aujourd'hui, les patois romands ont presque disparus. Ce qu'on en connaît, on le doit en grande partie au **Glossaire**. 1924 paraîtra le premier fascicule. Ce dernier a été intégré en 2008 au Centre de dialectologie et d'étude du français régional (CD) de l'université de Neuchâtel sous forme de « laboratoire ». Les éditions « Librairie Droz » proposent aujourd'hui 6 volumes (A–F) du **Glossaire**.

Dicziunari Rumantsch Grischun

A l'instigation de Robert von Planta et Florian Melcher, la Sociedad Retorumantscha réalise en 1904 à Coire un grand projet commun : collectionner, décrire et commenter le patrimoine linguistique romanche des cinq idiomes suivants : sursilvan (Oberland grison), sutsilvan, surmiran (Oberhalbstein), vallader (Basse-Engadine) et putèr (Haute-Engadine). Le vocabulaire et la prononciation de 130 villages romanches représentatifs sont enregistrés par des correspondants et à l'aide de questionnaires. Les premiers rédacteurs poursuivirent le travail en collectant et en classant le matériel. Ils commencent aussi à compiler des citations de la langue écrite, en référant des manuscrits et des documents imprimés (dès 1560) de divers genres littéraires. Le premier fascicule du **Dicziunari** paraît en 1939. Il compte aujourd'hui 12 volumes et 174 fascicules, tous richement illustrés. La langue explicative est l'allemand.

Vocabolario dei dialetti della Svizzera italiana

Le **Vocabolario** est fondé en 1907 par Carlo Salvioni, sur le modèle des autres dictionnaires de dialecte suisses. Il prend exemple sur la démarche du **Glossaire** : recruter des correspondants qui transmettent le vocabulaire de la région, obtenu par des réponses à divers questionnaires, et mener un entretien phonétique permettant de transcrire sans fautes le matériel envoyé par les correspondants. L'enquête couvre le canton du Tessin, les vallées italophones des Grisons (Mesolcina, Calanca, Bergell, Puschlav) et les territoires italiens voisins d'Ossola et de la Valteline. Le premier fascicule paraît en 1952, après 14 ans de collecte et de classement du matériel linguistique. En 2011, les éditions « Centro di dialettologia e di etnografia » avaient publié 77 fascicules.

Impressum

Rédaction et textes :

Michael Schwarzenbach, Peter Erismann

Transcriptions :

Michael Schwarzenbach

Traductions :

Jean-Paul Clerc, Gilles Cuenat et Muriel Pfaehler

Graphisme et layout :

Gerhard Blättler und Trix Barmettler

Nos remerciements à :

Rédaction du Schweizerisches Idiotikon pour le minutieux
contrôle des textes (Lotti Lamprecht, Hans-Peter Schifferle)

Les documents sonores de Bernadette Lerjen Sarbach,
Ernst Eggimann, Kurt Marti, Pedro Lenz/Melinda Nadj Abonji,
Julian Dillier, Niklaus Meienberg, Hendri Spescha,
Clo Duri Bezzola und Gabriele Alberto Quadri proviennent de :

Wenn ich Schweiz sage... Schweizer Lyrik im Originalton von 1937 bis heute.
Moderne Gedichte in acht Sprachen. Publié par Roger Perret und Ingo Starz
pour le Pour-cent culturel Migros 2010.

Avec l'autorisation de la maison d'auteur Christoph Merian Verlag, Bâle.

